

JOGHISTÓRIA

♦ az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jegtörténeti Tanszék Tudományos Diákkörének folyóirata ♦

Erzsébet királyné halála

14. oldal

ISSN 2062-9699

A TARTALOMBÓL:

[alkotmány- és jogtörténet]

- AZ ÁLLAMI SZÁMVEVŐSZÉK ELLENŐRZÉSI TEVÉKENYSÉGE
- „BOSZORKÁNYOKRÓL PEDIG, MIVEL HOGY NINCSENEK...” - VAGY MÉGIS?

[tdk hírek]

- LÁTOGATÁS A GYORSKOCSI UTCAI BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI INTÉZETBEN
- ANGOL BIZTOSÍTÁSI JOGI JOGTÖRTÉNETI ELŐADÁS

[jog és kultúra]

- BETTER CALL SAUL
- VERSBE SZEDVE

[tartalomjegyzék]

[főszerkesztői köszöntő]	3
-----------------------------------	---

[alkotmány- és jogtörténet]

Csiki Gergely: Az Állami Számvevőszék ellenőrzési tevékenysége	4
Kári Gergely, Ferge Péter: A közigazgatási bíráskodás, különös tekintettel a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróságra	9
Maschevszky Emese: Erzsébet királyné halála	14
Ökrös Dávid, Vasas Zsolt Renátó: A rendészeti igazgatás fogalmi és strukturális metamorfózisa a XIX: század első felével bezárólag	18
Sall Zsófia: „Boszorkányokról pedig, mivel hogy nincsenek...” - Vagy mégis?	22

[jog és kultúra]

Sorozatajánló • Better Call Saul	27
Könyvajánló • A Csemegi-kódex – versbe szedve	28

[tdk hírek]

Kovács Ákos Tibor: Bemutatkozik a MÁJT TDK	29
Horváth Eszter, Szép Vanessa: Angol biztosítási jog jogtörténeti előadás a Római Jogi TDK-n	31
Kovács Ákos Tibor: Látogatás Gyorskocsi utcai Büntetés végrehajtási intézetben	33

[jogtörténeti érdekességek]

Maschefszy Emese: Érdekességek a jogtörténet világából	34
---	----

A címlapon Wittelsbach Erzsébet (becenevén Sisi) magyar királyné látható

© Zanócz Gréta, Kovács Ákos Tibor 2018
© A szerzők, 2018
© Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Joghistoria, 2018

Folyóiratunkba továbbra is szeretettel várjuk minden publikálni vágyó hallgató tudományos igényű munkáját, legyen annak témája akár a magyar, akár az egyetemes állam- és jogtörténet.

Elérhetőségünk: joghistoria@gmail.com

JOGHISTÓRIA**SZERKESZTŐSÉG**

Felelős szerkesztő:
dr. Képegy Imre

Főszerkesztők:
Zanócz Gréta
Kovács Ákos Tibor

SZERKESZTŐK

Zanócz Gréta
(Alkotmány- és jogtörténet)

Kovács Ákos Tibor
(TDK hírek)

Gera Anna
(Jog- és kultúra)

Sall Zsófia
(Jog- és kultúra)

Maschefszy Emese
(Jogtörténeti érdekességek)

KORREKTÚRA

dr. Képegy Imre

**BORÍTÓTERV ÉS
BELSŐ TERVEZÉS**

Barkóczi Dávid

KIADJA

Eötvös Loránd Tudomány-
egyetem Állam- és Jogtudo-
mányi Kar Magyar Állam- és
Jogtörténeti Tanszék
(Cím: 1053 Budapest, Egyetem
tér 1-3., II. em. 211.; Tel./Fax.:
06 1 411 6518)

ISSN 2062-9699

KAPCSOLAT

joghistoria@gmail.com

LAPZÁRTA

2018. november 30.

Kedves Olvasóink!

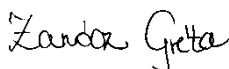
Szeretettel köszöntünk Benneteket a Joghistoria szerkesztői nevében!

Folyóiratunk az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákkörének hivatalos lapja, amelyben nemcsak demonstrátorink kapnak lehetőséget tudományos igénnyel megszerkesztett műveik publikálására, hanem egyetemünk azon hallgatói is, akik szeretnék az alkotmánytörténeti és jogtörténeti vonatkozású kutatásaik eredményét mások számára is hozzáférhetővé tenni.

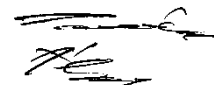
Célunk egy olyan folyóirat megjelentetése, amely alátámasztja azon álláspontunkat, miszerint a jogtörténet létjogosultsága a mai világban is megkérdőjelezhetetlen. Amellett, hogy a Joghistoria megjelenése szolgálja a tudományos ismeretek minél szelesebb körben történő terjesztését, célja a hallgatók és a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék közötti kapcsolat kialakításának és elmélyítésének elősegítése is. Rendszeresen közlünk híreket tudományos diákkörünk fontosabb üléseinkről, illetve tájékozódhattok tervezett féléves programunkról is. Ezen évfolyam kezdetétől újabb rovatokat szeretnénk indítani, amelyek célja elsősorban a kulturális és közösségi ismeretek terjesztése, valamint a tudományos eredmények közvetítése a hallgatók irányába. Fontosnak tartjuk azt is kiemelni, hogy a Joghistoria az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának egyetlen olyan hallgatók által szerkesztett folyóiratának tekinthető, amely hallgatóink tudományos cikkeinek megjelentetését szolgálja.

Ennek megfelelően folyóiratunkba továbbra is szeretettel várjuk minden publikálni vágyó hallgató tudományos igényű munkáját, legyen annak támaja akár a magyar, akár az egyetemes állam- és jogtörténet. A TDK hírekben a Tanszék Tudományos Diákkörének mindennapi tevékenységéről és munkájáról kaphattok bővebb tájékoztatást. A Jog és kultúra rovatunkban különböző jogi vonatkozású filmekről, könyvekről és kiállításokról szerezhettek további információkat. A Jogtörténeti érdekességek rovatunkban pedig számos jogtörténeti vonatkozású információval gazdagíthatjátok tudásotokat.

Végezetül szeretnénk megköszönni nagylelkű támogatóink, így a Magyar Országos Közjegyzői Kamara, a Magyar Ügyvédi Kamara, a Nagy és Trócsányi Ügyvédi Iroda, valamint a Kovács Ügyvédi Iroda adományát, erről bővebben a 45. oldalon olvashattok.

Kellemes olvasást kívánunk!

Zanócz Gréta

Kovács Ákos Tibor

Az Állami Számvevőszék ellenőrzési tevékenysége

Írta: CSIKI GERGELY

Előző írásomban az Állami Számvevőszék első elnökének, Gajzágó Salamon megválasztásának körülményeit mutattam be, amikor a szakmai rátermettséget felülírja a politikai helyzet. Hiába tűnt esélyesnek Weninger Vince, a számvevőszék szakmai feladatainak kidolgozója az első elnök személyére, a törvénytervezet vitájának elhúzódása, a felsőház eltérő véleményéhez történő ragaszkodása miatt kompromisszumra volt szükség. Így került képbe Gajzágó Salamon.¹ Jelen dolgozatomban a számvevőszék kezdeti ellenőrzési tevékenységét igyekszem bemutatni, főként arra koncentrálva, hogy a törvényi felhatalmazás mellett miként alakult át ez a munka. Előtte érdemes két felhatalmazással foglalkoznunk, mert ezek a fogalmak szorosan kapcsolódnak a költségvetéshez.

Felhatalmazások (Appropriatio és indemnitás)

E két fogalom nem a számvevőszék munkájához kapcsolódik közvetlenül, hanem inkább az állami költségvetés elfogadásához, de az éves költségvetés teremt meg az Állami Számvevőszék ellenőrzési tevékenységének pénzügyi alapját. A költségvetési törvény, amely először az 1868. évi XXVIII. törvénycikkben testesült meg, fejezet, cím és rovat szerint tartalmazta az előírásokat és a tervezett kiadásokat. A költségvetési törvény azonban nemcsak gazdálkodási tervet tartalmaz, hanem felhatalmazást is ad a kormánynak a bevételek beszedésére, illetve a kiadások megtételére. Ez a felhatalmazás az appropriatio, aminek keretében az országgyűlés megszavazza a költségvetést, és végrehajtására felhatalmazást ad a kormánynak. Ennek alapján válik jogosulttá a kormány arra, hogy a költségvetési törvényben előírt bevételeket beszedje, és a közpénzeket az ugyanezen törvényben megjelölt kiadásokra fordíthatja. A beszedésre való felhatalmazás az appropriatio, míg a kiadá-

sokról a kormány a zárszámadás keretében ad számot az országgyűlésnek. Ez utóbbiban jut kiemelkedő szerep az Állami Számvevőszéknek.

Az appropriatio megtagadásával az országgyűlés kinyilvánítja, hogy a kormányt alkalmatlannak találja feladatának ellátására, ezért a kormány vagy lemond, vagy felhatalmazás nélkül folytatja működését, amivel viszont az állam törvényeit nyíltan megsérti. Ilyen esetben pedig az országgyűlés intézkedhet a kormány tagjainak politikai és büntetőjogi felelősségre vonása iránt.

Más a helyzet akkor, ha az országgyűlés a költségvetési törvényt azért nem tudja letárgyalni, mert a költségvetési törvényjavaslat elfogadása késhet, azaz az országgyűlés nem tudja időben napirendjére tűzni, vagy az országgyűlési képviselők többsége a végszavazásnál nem fogadja el a javaslatot. Ez a szituáció azonban nem eredményez feltétlenül alkotmányos válságot, csupán azt jelzi, hogy december végéig nincs jóváhagyott költségvetése az országnak, ezért az ügyek további viteleire (adók beszedésére és a kiadások teljesítésére) a kormány törvény útján megadható ideiglenes felhatalmazást (*indemnitást*) kér az országgyűléstől, az előző évi költségvetés keretében. Ezt az országgyűlések rendszerint 3–6 hónapra szokták megadni és az ebben az időszakban tevékenykedő kormányok majd minden évben fordultak ehhez a szükségmegoldáshoz.²

A költségvetést az országgyűlés évente fogadja el, míg az Állami Számvevőszék munkáját külön törvény alapján végzi, de munkájának anyagi alapját az évenként elfogadásra kerülő költségvetési törvényben biztosított, önálló fejezetben meghatározott összeg teremt meg. A felhasználható pénzüsszeg kezdetben átalányként egy összegben, míg később ez dologi kiadásokra, bérköltségre és nyugdíjfedezetre bontva került meghatározásra.

Jogszabályi felhatalmazás az ellenőrzésre

Az 1870. évi XVIII. tc szerint az Állami Számvevőszék a kormánytól független, önálló hatáskörrel felruházott szervezet. A számvevőszék feladata az állam bevételeinek és kiadásainak, az államvagyonnak, az államadósság kezelésének és az állam számvitelének ellenőrzése volt. Az állami számvevőszéknél vezették az állami főkönyvet a kettős könyvvitel szabályai szerint. A főkönyvi számlák megfeleltek az állami költségvetés fejezeteinek, címeinek, rovatainak és tételeinek. Ezzel összefüggésben a minisztériumok számviteli kimutatásait „egybeállítás és ellenőrzés végett” havonta megküldték az állami számvevőszéknek, amely a közigazgatás minden ágában nyilvántartotta és ellenőrizte, hogy:

- minden számadás a számviteli rendszer szerint kellőleg igazoltatik-e?
- minden utalványozás csak az állam költségvetését megállapító törvény felhatalmazása alapján, s e törvény rendeletei szerint tételtek-e? S ehhez képest: az utalványozások megfelelnek-e a költségvetési törvényben megállapított fejezeteknek, címeknek és rovatoknak.
- a kiadások nem haladták-e fölül az engedélyezett összegeket? S végre:
- vajon minden megtakarítás csupán a törvény átruházási rendelete szerint kezeltek-e?

Kiterjed a számvevőszék ellenőrzési tevékenysége az állam által felvett vagy felveendő hitelekre, beleértve a földmentesítési adósságot és a váltság kötvényeket is. Felügyeli a nyugdíjazási szabályok betartását. Elkészíti az előző évre vonatkozó állami zárszámadást, és az állami vagyon évenkénti mérlegét. Felügyeli a számviteli szabályok betartását.³

A számvevőszék ezen feladatainak elvégzéséhez a törvény jogosítványokat is biztosított. Ezek a jogosítványok az ellenőrzési tevékenység minél pontosabb, szakszerűbb elvégzéséhez kapcsolódnak. Ilyen jogosítványok a széleskörű iratbetekintés (minden okiratot és kimutatást az ellenőrzést végzőknek át kell adni), felvilágosítás adása

(meg kell magyarázni, hogy miért készítette el úgy az ellenőrzött iratokat, kimutatásokat annak készítője), illetve helyszíni vizsgálat tartása.

Konkrét ellenőrzési tevékenységek

1. Zárszámadás felülvizsgálata:

Az állami számvevőszék első munkái közé tartozott a Pénzügyminisztérium által készített 1867, 1868 és 1869 évekre készített zárszámadások felülvizsgálata, amelyekre a képviselőház adott megbízást. A számvevőszék 1871. július 3-án leadta az 1867-1868 éves zárszámadásra, míg 1871. szeptember 13-án pedig az 1869. évi zárszámadáshoz tett jelentéseit a képviselőház részére, amelyeket a minisztertanács részére is megküldött. A kormány 1872 februárjában reagált a három anyagra.⁴

A számvevőszéki jelentésekből kitűnik, hogy ők az érvényes számviteli előírások következetes betartására törekednek. Nagy hangsúlyt helyeznek arra, hogy az egyes adatokat alátámasztó bizonylatokat is ellenőrizzék és több megállapításuk, ezek hiányosságaiból, vagy az abban foglaltak eltérő értelmezéséből fakadt. Megállapítható az iratokból az is, hogy az általuk tapasztalt hiányosságokról azonnal tájékoztatták az illetékes minisztériumot, majd a minisztertanácsot.

A minisztertanács reakciójából azonban több érdekesség is kiderül a két testület viszonyáról. A kormány nem ismeri el a számvevőszék által feltárt hibákat. Néhány esetben kidomborítja a számvevőszék azon magatartását, hogy az a javaslatát nem megfelelő bizonylatra alapozta, majd amikor megkapta a megfelelő iratot, elállt jelzésétől. Más esetekben tévesen értelmezi a számviteli előírásokat a számvevőszék, és ebből fakadnak a megállapításai. Ezen megállapításainak módosítására szólítja fel a minisztertanács a számvevőszéket, mielőtt a végleges jelentést elküldené a képviselőháznak. A minisztertanács ezen felhívása süket fülekre talált, mert a számvevőszék függetlenségének hangsúlyozása mellett visszautasította ezt. Mindenesetre a minisztertanács nem nézte jó

szemmel az újonnan alakult szervezet tevékenységét. A minisztertanács a képviselőház elé terjesztett észrevételeiben hangoztatta, hogy a felmerült kérdésekben a végső állásfoglalás a törvényhozó testületet illeti.

A parlamenti döntés e kérdésben azonban igencsak váratott magára. Három évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a képviselőház zárszámadási bizottsága 1875-ben benyújtsa – egyébként az ügy meritumát valójában nem is érintő – véleményét a számszék összefoglaló jelentéseiről. A grémium ugyanis a számvevőszék és a kormány között kialakult konfliktust nem oldotta fel. Jóllehet a különböző számadások, számítások ellenőrzését nagy körültekintéssel és precizitással végezte a zárszámadási bizottság, de éppen a lényegi kérdésben, a számvevőszék hatáskörének vitájában nem foglalt állást, mondván: *„A zárszámadási bizottság a ministertanács és a számszék között az utóbbi hatáskörére vonatkozólag felmerült elvi eltérés taglalásába, sem az idézett törvényezik idevágó intézkedéseinek értelmezésében ezúttal nem bocsátkozik, amennyiben ezen kérdésnek czélszerű és alapos megvitatása és eldöntése akkor fog leghelyesebben eszközölni, mikor a képviselőház az állami számvitelrendszere iránt és ezzel kapcsolatosan az állami számvevőszék ügykezelésének szabályozásáról szóló törvényjavaslatot veend tárgyalás alá.”*⁵

2. Vizsgálatok bejelentésre

Az Állami Számvevőszék azonban nemcsak a zárszámadásokat vizsgálta bürokratikusán, hanem minden felkért vizsgálatban érvényesítette ezt a szemléletet. Két, a gödöllői királyi kastélyhoz kapcsolódó példával szeretném ezt alátámasztani. Az első példa a legaprólékosabb költség-vizsgálatot jellemzi, ahol mindenbe belekötnek, amit egy hivatalnok nem oda tartozó kiadásnak tart. A második példával egy új módszer első alkalmazásáról beszélhetünk, amikor a nyereségséget nem a konkrét számokból határozzuk meg, mert ilyen számok még nincsenek, hanem keresünk hasonló helyzeteket és azok eredményeit vetítjük a konkrét

ügyre. Ez utóbbi esetben azonban jól kell megválasztani a viszonyításban szereplő helyzeteket.

1872

Minden átalakításhoz, új építkezéshez versenytárgyalást kellett kiírni az iparosok és építési vállalkozók számára. Természetesen a kiíráshoz és a megkötött alkuhoz is kellett a minisztériumi jóváhagyás, melyet az ottani számvevőség is véleményezett.

Nehezítette a helyzetet, hogy a helyi vállalkozók állami pénzeket szimatolva, mintegy kartellba lépve igyekeztek az árakat felverni. Ez történt az új valkói erdészház építésére kiírt „árlejtésen”, ahogy ekkor a versenytárgyalást nevezték. Az Orbay Dénes mérnök által összezsúfolt vállalkozók a javasolt összegnél 40%-kal követeltek többet. Erre a jószágigazgató „árlejtési” tárgyalás nélkül olyan vállalkozóval, (Waldmann Jakabbal) kötött megállapodást a tervezett áron, aki nem állt az előzőekkel megállapodásban. Lépéséről természetesen tájékoztatta feletteseit. Ezután az Orbay által ambicionáltak is készek lettek volna kedvezőbb alkura, ám a megállapodást már megkötötték. Orbay ezt, mint törvényellenest megkifogásolta. Kiváltotta az Állami Számvevőszék mindenre kiterjesztett vizsgálatát az uradalomban. Jegyzőkönyvekben rögzítették a jószágigazgató törvénybe ütköző lépéseit az építkezéseknél, de ezen túl is minden kiadást és beszerzést megkifogásoltak. Főlölesleges kiadásnak minősítették a kialakított miniszteri szálláshelyre beszerzett teafőzőt, hajkeféket, körömkeféket, fésűket. Megrótták a jószágigazgatót, mert az új jószágigazgatói irodába 2 darabot petróleumlámpát beszereztetett. Ennél keményebb kritikát váltott ki, hogy az irodába beszerzett két irattartó szekrény és két iratállvány nem az olcsóbb termékek közül lett kiválasztva.

A jószágigazgató azon érvelése, hogy az irodában az uralkodó és kísérete is megfordul, semmit nem nyomott a latban. A szörszálhasogató magatartás legpregnansabb kifejeződése az volt, hogy az újonnan épített titkári lak kifestésére költött 37 Ft-ot egy 1829-es (!) udvari leiratra hivat-

kozva törvénytelennek tartották, mivel a leirat szerint a szobák kifestése a lakókat terheli. Gajzágó Salamon, az Állami Számvevőszék elnöke ezért fel is szólította a pénzügyminisztert, hogy ezt az összeget a kincstárnak köteles megtéríteni. Hasonlóan minősítették az igazgatói iroda kifestésének költségeit is. A vizsgálatot követően a számvevőszék elnöke kifogásait megküldte a pénzügyminiszternek, aki hivatalnokain keresztül igazoló jelentések sorára utasította a jószágigazgatót. Ezután a miniszter megküldte válaszát, melyre következett a számvevőszék viszontválasza. Természetesen mindenben utóbbinak volt „igaza”. Mindez természetesen kellemetlen helyzetbe hozta a minisztérium illetékeseit, ennek következtében ők pedig a jószágigazgatót.⁶

1873

Hamarosan megszülettek a döntések az önálló gödöllői jószágigazgatóság felszámolására. Ezt a minisztérium számára a tisztikar alkalmatlanságának kimondása mellett elsősorban a várt jövedelmek elmaradása igazolta. A pénzügyminisztérium még további lépéseket tett, a bérbeadást leginkább szorgalmazó számvevőszéket is megkeresték, hogy mutassa ki a hagyományosan bérben lévő és a gödöllői uradalom jövedelmei közti különbséget. Az Állami Számvevőszék történetesen kimutatta, hogy a nagyjából azonos területű uradalmak közül 1868 és 1872 között a gödöllőiben 1 kh-ra 60 kr., az óbudaiban 11 Ft, a kulaiban pedig 18 Ft tiszta jövedelem esett. Az utóbbi kettő bérlők kezén volt. A véleményt tényként fogadták el, holott a gödöllői adatok nem egyeztek a meghivatkozott minisztériumi számvevőség adataival. Továbbá az összehasonlítás teljesen irreális volt, mivel a kiváló bácskai termőföldek jövedelmét nem lehet a gödöllői silány minőségűekhez hasonlítani, ráadásul a bácskulai uradalom az állam részéről minimális ráfordítással működött.

Az óbudai uradalommal történt összehasonlításnál hasonló a helyzet, mivel annak szolnoki ispánságához tartozott az ottani sóhivatal és a Tisza menti árterületek hasznosítása, továbbá Budán és Pesten számos regálé bevételekkel rendelkezett a

Lukács-fürdőtől az újpesti hajógyár és kikötő bérbeadásáig, nem is említve, hogy a Perbál, Tök, Zsámbék határában lévő földek is lényegesen jobbak voltak, mint a gödöllőiek. Arról meg végleg megfeledkezett a számvevőszéki kimutatás, hogy Gödöllőnek – különös helyzetéből következően – 1867-től nem egy bérbe adott gazdaság kiadásait kellett fedeznie, hanem a királyi család kényelmét. Némi minisztériumi módosítások után sürgősen születtek a további lépések. Elkészítették a Ferenc Józsefhez történő felterjesztés szövegét.

A felterjesztés a két jószágigazgatóság egyesítésének javaslatát tartalmazta, és az isaszegi, kerepesi gazdaságok bérbeadását, esetleg a másait. Részletes kimutatást is csatoltak az egyesítés folytán bekövetkező költség megtakarításáról és a várható jövedelembeli többletekről. A felterjesztés egyik kritikus pontja Beniczky jószágigazgató volt, akit az uralkodó megkedvelt, és 1871-ben kamarási címmel tüntetett ki. Ezt tudva így szól a pénzügyminiszter felirata: „*A fenn előadottak alapján a legmélyebb tisztelettel bátorkodom császári és apostoli királyi Felségedhez azon hódolatteljes kérelemmel fordulni; méltóztassék legkegyelmebben megengedni, hogy Beniczky Ferenc cs. kir. kamarás és pénzügyi tanácsos, gyakori betegeskedése által indokolt kérelme folytán tanúsított buzgalmának legnagyobb elismerése mellett az igazgatói állomástól felmentetvén.*”⁷ Beniczky Ferenc közben szeptember 2-án benyújtotta lemondását tartós betegeskedéseire hivatkozva. Azt is megemlíti, hogy az uradalmat bérbe fogják adni, és Bécsben létrehozzák a vadászati hivatalt, és ezért rá már nem lesz szükség. Ezután megkéri a pénzügyminisztert, hogy „a múltira nézve” minden további felelősségtől mentse fel. A volt jószágigazgatót azonban semmilyen váddal nem illették a következőkben sem.⁸

Összefoglalás

Az Állami Számvevőszék megalakításával a dualizmus kori törvényhozás jelentős eredményt könyvelhetett el. Nemcsak az osztrák gyökerektől történő szakítás egyik állomása volt a szervezet létrehozása, de segítséget jelentett az Országgyűlés

ellenőrző munkájának szakképzettebb és megalapozottabb elvégzéséhez, valamint egy kézbe került az állami vagyon, az állami számvitel, az államadósság, illetve az állam bevételeinek és kiadásainak ellenőrzése.

A jogszabályalkotó az 1870. évi XVIII. törvény megalkotásakor meghatározta a Számvevőszék feladatainak keretét, amit tartalommal a szervezetnek kellett kitöltenie. Az egyértelmű feladatok meghatározása azonban elmaradt. A számvevőszék ellenőrzési hatásköre és annak tartalma azonban örökös vitákra (nemcsak jogvitákra, hanem politikai jellegű vitákra is) alkalmat adott. Ezekből a jogértelmezési vitákból pedig nem a számvevőszék került ki győztesen. Ez a vesztes pozíció pedig kijelölte a szervezet helyzetét, ami a számszaki ellenőrzések legfelsőbb szintű hatóságát jelentette. A számszaki ellenőrzésen túlmutató ellenőrzési jogosítványokkal és ennek megfelelő jogkörrel a számvevőszék nem rendelkezett. A jogalkotó önálló, független szervként álmodta meg a Számvevőszéket és a kezdeti években ezt az önállóságot igyekezett erősíteni.

Az 1875-ös év azonban változást hozott a politikai életben. Az 1867-es politikai rendszert kialakító és egészen 1875-ig a parlamenti többséget megtartó, a Deák-párt végleg megszűnt, és tagjai egyesültek a korábban ellenzékben lévő Balközép Párttal. Az új kormánypárt a Szabadelvű Párt nevet

vette fel. Ám ennél is jelentősebb, hogy 1875 októberében a balközép vezére, Tisza Kálmán alakíthatott kormányt, ami mindenki számára világosan jelezte, többről van szó, mint egy egyszerű kormányváltásról. Új elit, stílus és kormányzati módszerek kerültek hatalomra. Ez az évszám jelentette egyúttal a Deák-párti elit bukását is, amely nyolc évi kormányzás után lényegében elvesztette hatalmi pozícióját és visszavonult vagy betagozódott a megváltozott struktúrába.

Első intézkedései egyikeként, 1876-ban került sor a történelmi Magyarország átfogó közigazgatási újrászervezésére. Az 1876-os vármegyerendezés során az ország teljes területét 65 vármegyébe szervezték át az ország területét, felszámolva minden korábbi (szék, kerület, mezőváros, vidék, szabad királyi város stb.) közigazgatási egységet, formát és szokást, egyúttal egységesítve is azokat (1876. évi XXXIII. tc.).

Szekfü szerint Tisza Kálmán emberfeletti feladata volt az országot a 48-as közhangulattal szemben 67-es alapon kormányozni, amit csak úgy tudott megoldani, hogy az ország akarata helyébe a parlament akaratát helyezte, amit pedig a választások befolyásolásával és korrupcióval terelt kiegészítő párti irányba, a korrupciótól a belső hazugságokon át a nyílt terrorig terjedő eszközrendszerrel, a „korrupciós parlamentarizmussal”.⁹

Jegyzetek és hivatkozások

¹ Lásd: CSIKI Gergely: Néhány töredék az Állami Számvevőszék megalakulásáról és első elnökének kinevezéséről In.: Joghistoria XXII. évfolyam 3. szám (2018. március) 21-25. oldal

² TAJTHY Viktor: A költségvetés, mint speciális törvény. 23-24. oldal – <http://hdl.handle.net/10831/34776> (Utolsó letöltés: 2018. 12. 02.)

³ 1870. évi XVIII. tc. 13-24. §

⁴ Képviselőházi irományok 1869. XIII. kötet 1348 és 1349. szám 356-410. oldal.

⁵ RÉVÉSZ T. Mihály: Vita az Állami Számvevőszékről a kiegyezés utáni Magyarországon 23-24. oldal. – <https://docplayer.hu/44678062-Az-allami-szamvevoszek-felallitasa-es-mukodesenek-kezdetei-vita-az-allami-szamvevoszekrol-a-kiegyezés-utani-magyarorszagon.html> (Utolsó letöltés: 2018. 12. 02.)

⁶ G. MERVA Mária (főszerk.): Gödöllő története II. 1867-1945. Gödöllő, 2013. 53-54.o

⁷ Magyar Országos Levéltár K 271. XIX. 54366/1873.

⁸ G. MERVA 2013, 58-61.o

⁹ SZEKFÜ Gyula: Három nemzedék, és ami utána következik. Budapest, 1938, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 374. o.

A közigazgatási bíráskodás, különös tekintettel a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróságra

Írták: KÁRI GERGELY és FERGE PÉTER

A közigazgatási bíráskodás, ezen belül is a közigazgatási felsőbíróságok kérdésköre igencsak aktuális téma napjainkban, hiszen a közigazgatási bíróságok 1949-es felszámolása után egy 2018. november 6-án benyújtott törvényjavaslat¹ alapján, mintegy visszatérhetnek jogtörténeti hagyományaikhoz.

Bevezető

A téma aktualitása kapcsán még meg kell említeni azt is, hogy számos kérdés és lehetséges probléma merült fel a közigazgatási bíróságok ezen irányú átalakításának kapcsán. Ezen cikk nem kíván az ilyen jellegű hatályos jogi problémakörökkel foglalkozni, hanem elméleti és a magyar jogtörténet tapasztalatainak tükréből mutatja be azt, hogy lehetséges és működőképes lehet egy független, legitím és jogszerűen működő közigazgatási bírósági modell napjainkban is úgy, mint akár 100 esztendővel ezelőtt.

A jogtörténeti vonatkozásokkal azért is kifejezetten aktuális, mivel a benyújtott javaslat általános indokolása és a preambulum is többször hivatkozik: „hazánk történeti alkotmányának igazságszolgáltatással összefüggő vívmányaira és a magyar jogtörténeti hagyományokra”², továbbá ebben konkrét hivatkozások is szerepelnek az 1896-os Királyi Közigazgatási Bíróságokra,³ valamint az ezt felszámoló 1949-es törvényre.⁴

Nemzetközi kitekintés

Mint ahogy a bevezetőben is kifejtésre került lehetséges az, hogy működő legyen ez a konstrukció, hiszen ezt számos nemzetközi modell és gyakorlati példa alátámasztja. Elsőként érdemes megemlíteni az úgynevezett francia modellt, amelyben különálló hatóságokat és tanácsokat alakítottak ki a közigazgatási jogvédelem ellátására.⁵

Ebben a francia rendszerben gyakorlatilag a közigazgatási felsőbíróság szerepét tölti be az először 1799-ben megalapított Államtanács a „Conseil d'État”. Másodsorban pedig a német modellt érdemes megemlíteni, ami egy teljesen különálló közigazgatási bírósági rendszert épített ki.⁶

A mintaalkotó közigazgatási modellállamok közül két rendszerben is, valamely módon a rendes bíróságoktól elkülönítve szerepel a közigazgatási bíróság és rendelkeznek közigazgatási felsőbíróságokkal is. Ezen nemzetközi példák is igazolják és támasztják alá azon hipotézist miszerint az önálló közigazgatási bírósági rendszer egy legitím és megvalósítható elképzelés. A nemzetközi érvek után érdemes kitérni a hazai és dogmatikai téma tárgyalására.

A közigazgatási bíráskodás áttekintése

Az emberek elvárása érdekeik érvényesítésére, és jogaik tiszteletben tartására a történelmi fejlődésnek köszönhetően egyre meghatározóbbá vált. Az érvényesítési igény realizálásának leghatékonyabb módja a bírósági fórumrendszer igénybevétele. A rendiség során a politikai és egyéb külső behatások következtében egy igen bonyolult, már-már átláthatatlanul komplex bírósági szervezetrendszer alakult ki. A közigazgatástól elválasztott független bíróságok csak a modern polgári államok létrejöttével tudtak megjelenni. Magyarországon vonatkozásában ez a folyamat az 1849-1867 közötti időszakra tehető.⁷

A polgári korszakban széleskörűen elfogadottá vált az az elmélet, hogy a döntések érdemi felülvizsgálata érdekében, nemcsak a polgári vagy büntető ügyek, hanem a közigazgatási jogviták vonatkozásában is biztosítani kell az állampolgárok számára a bírói út lehetőségét. A kialakult közigazgatási bíráskodás esetében két fő típust különböztet-

hetünk meg, a dualista, illetőleg a monista rendszert. Az utóbbi rendszer nem biztosít kiemelt pozíciót a közigazgatási ügycsoportnak. Minden ügy vonatkozásában egységesen rendesbíróóságok járnak el. Ez a modell lényegében az angol közjogban van jelen. Ezzel ellentétben Franciaországban autonóm, de a közigazgatási szervezetrendszer keretein belül elhelyezett közigazgatási bíróság működik. Továbbá elkülöníthetünk egy vegyes típust, amely esetén az igazságszolgáltatáson belül, de külön ágban helyezkednek el a közigazgatási bíróságok, egyenrangú pozícióban a rendes bíróságokkal, ez jellemző Németországra.

Összességében tehát a szervezeti, hatásköri és eljárási szabályokat figyelembe véve négy európai „megoldás” különíthető el: a tisztán dualista, a „tökéletlen” dualista, a „félleg-meddig” dualista és a monista modell.⁸ A történelem során természetesen e rendszerek nagy hatást gyakoroltak egymásra, de mégis azt tapasztalhatjuk, hogy a külön igazságszolgáltatási ágban elhelyezkedő modell kiemelkedik ezek sorából és orientáló szerepet tölt be Európában. Tehát annak ellenére, hogy biztosítani kell a közigazgatási bíráskodásban a specifikus szaktudással rendelkező személyek részvételét, mégis úgy tűnik, hogy ideális esetben ez nem képezi a közigazgatás részét, hanem sokkal inkább egy külön szervezetrendszerben helyezendő el.

A Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság létrejötte

Magyarországon a közigazgatással kapcsolatos jogviták bírói útra terelésének gondolata csak a neoabszolutizmus korszakát követően került előtérbe. A közigazgatáson belül először, az állami léthez legnagyobb mértékben kapcsolódó azt megalapozó ág, a pénzügyi igazgatás vonatkozásában merült fel a bíróságok szerepvállalása. Az intézményrendszer sürgős korrekciójának legjelentősebb indokául az adók és az illetékek vonatkozásában felmerülő ügyek számának folyamatos emelkedése szolgált. Ennek jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint hogy e körben először egy pénzügyi közigazgatási bíróság létrehozása mellett döntött a jogalkotó. Az 1800-as évek második felében már

A Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság székhelye 1897-1945 között a Fortuna utcában

egyre több fórumon merült fel a közigazgatási ügyek bírói útra terelésének követelménye. Ahogy ezt később, 1906-os székfoglalójában Wlassics Gyula is hangsúlyozta: „Föl is hangzott a közvélemény kívánsága, hogy a törvényhozás a közjogok védelmében is messzebb terjedő hatáskörrel ruházza föl ezen bíróságot. Amit eddig csak a szakértők és a tudomány férfiai sürgettek, azt ma a közvélemény követeli.”⁹ A követeléseknek végül az 1890-es évekre sikerült eleget tenni – az igencsak élénk viták ellenére. Az utolsó pillanatig is megoszlottak a szakmai vélemények arról, hogy a francia vagy angol rendszer érvényesüljön meghatározóan az újonnan felállítandó magyar bíróság tekintetében.

A tényleges javaslat benyújtására Wekerle Sándor miniszterelnöksége alatt került sor. A királyi közigazgatási bíróságról szóló törvényjavaslatot Wlassics Gyula készítette el, aki egyben e bíróság későbbi elnöke is lett. Kezdetben egy kétfokú bíróság igénye fogalmazódott meg benne, egy önálló felsőbíróság és a törvényhatóságokban elhelyezett elsőfokú közigazgatási bíróságok képében.¹⁰ Annak ellenére, hogy egy kiválóan megszerkesztett és alapos indokolással alátámasztott törvényjavaslat készült, intenzív támadásoknak volt kitéve és folyamatos vitákat generált. Végül az eredetileg kétfokúra tervezett független bírósági szervezet helyett csak egy egyfokú szervezet jött létre.

Wlassics Gyula a Magyar Közigazgatási Bíróság elnöke, 1906-1933

A legtöbb kritika az elsőfokot érintette. Többek között nem volt lehetséges az alsó bíróságok tagjai függetlenségének tényleges biztosítása, illetőleg az ezen bíróságok elnökeinek szánt főispánok személye sem felelt meg maradéktalanul a pártatlanság követelményének. A konfliktusok és az ellentmondások hatására végül az Országgyűlés lemondott a kétfokú közigazgatási bíróságokról és így egy kompromisszumos törvény született meg.¹¹

Az újonnan létrehozott Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság egy független, országos illetékességgel rendelkező különbíróság volt. Ezen új közigazgatási bíróság magába olvasztotta az 1883-ban létrehozott Pénzügyi Közigazgatási Bíróságot, ezáltal működését általános közigazgatási és pénzügyekkel foglalkozó területre osztották.

Az első magyar közigazgatási bíróságról az 1896. évi XXVI. törvénycikk rendelkezik, amelyet 1896. augusztus 1-jén hirdettek ki. A királyi közigazgatási bíróság létrejöttének körülményeit esetünkben, a Wlassics Gyula által készített egy a közigazgatási bíraskodás minden aspektusára kiterjedő, statisztikai adatokkal alátámasztott indoklás szolgált információt.¹²

A törvény először a királyi közigazgatási bíróság szervezetéről rendelkezett, majd ezt követően a második részhez tartozó fejezetekben a közigazgatási bíróság hatásköréről tizenhat címben. A törvénnyel párhuzamosan nem készült külön eljárási kódex, így az alaki szabályok kodifikálása e törvény harmadik részében történt meg. A törvény utolsó része tartalmazta az átmeneti intézkedéseket és záró határozatokat, például a törvény időbeli hatályát vagy épp az új közigazgatási bíróság és a Pénzügyi Közigazgatási Bíróság viszonyát.

A törvény megalkotása során igen nagy gondot fordítottak arra, hogy ez az új testület rendelkezzen bírósági jelleggel. Ahogy ez az indokolásban is kiemelkedik ennek legfőbb fokmérői, biztosítékai az eljárásrend, a tagok szakképzettsége, valamint az intézmény függetlensége és állandósága voltak. A bíróság székhelye Budapesten volt. A királyi közigazgatási bíróság ítélobírái az eléjük kerülő ügyekben végérvényesen döntöttek. Az ítélobírákat illetően a törvény külön kiemeli, hogy a királyi közigazgatási bíróság elnöke egyenlő ranggal és jelleggel bírt a királyi Curia elnökével. Az elnököt akadályoztatása esetén a másodelnök helyettesítette.

Egy bíróságot meghatározó elemek sorából a szervezeti leírást követően nem hagyható ki annak hatásköri jellemzése. Itt meg kell jegyezni, hogy e téma nemcsak a korabeli szakmai fórumokon váltott ki vitákat, de egészen napjainkig elkísérte a hatásköri kérdéseket. Az 1896-os törvény taxatív meg határozta az újonnan megalakuló bíróság hatáskörét. A jogszabály indoklásában a törvényalkotó részletesen fejtegeti, hogy miért döntött végül a zárt taxáció mellett. Elismeri, hogy az elvi általánosítás mellett sokkal nagyobb valószínűséggel lehetne elkerülni a fejlődő életviszonyok generálta változásokat, amelyek szükségessé tennék a jogszabályok módosítását. A döntő érve viszont a korabeli fogalom meghatározás szintje,

vagyis annak fejletlensége. E kezdetleges szint mellett pedig nem lehetne biztos határvonalat húzni a bíróságok és a hatóságok között.

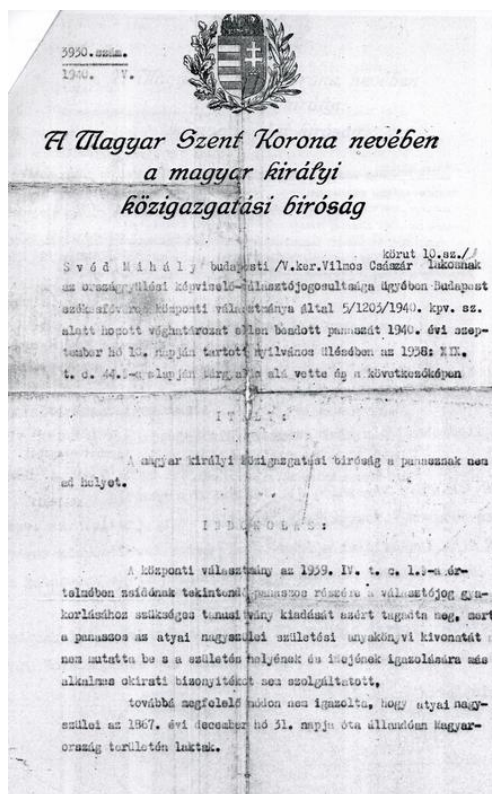
A törvény továbbá rögzíti, hogy a hatásköre csak az előre meghatározott ügyekre terjed ki, és az így rögzített jogköröket nem lehet kiterjesztően értelmezni. A másik oldalról pedig deklarálja, hogy a taxatív hatáskörébe utalt ügyekben felmerült vitás kérdésekben a miniszterek felügyeleti jog címén sem intézkedhetnek.¹³ Ilyen ügyek lehetnek például bizonyos községi, törvényhatósági, közegészségi vagy akár erdészeti, vadászati ügyek is.

A törvény szerkezetéhez hasonlóan végül itt is ki kell térni az eljárásjogi vonatkozásaira a királyi közigazgatási bíróságnak. Ahogy azt Csizmadia Sándor is kifejti, e törvény aránylag röviden, igen szűk keretek között határozta meg a közigazgatási bíróságra vonatkozó eljárási szabályokat – ebben a formában először a magyar jogrendszerben.¹⁴

Az eljárási rendelkezéseket, mint egészet vizsgálva elviekben megállapítható, hogy a közigazgatási bírói út teljes mértékben megfelel a jogalkotó által előírányzott nyilvánosság, szóbeliség és közvetlenség alapelveinek. Egy jogszabály által létrehozott intézmény esetében viszont fontos ki térni arra, hogy kizárólag a törvény alapján nem állapítható meg működésének minden ismérve, tekintettel kell lenni a tényleges működése során tapasztalt empirikus adatokra. Ezek vizsgálata azonban már nem tárgya e cikknek.

A Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság megszűnése

Az elkülönült közigazgatási bíráskodás mintegy fél évszázada után, a politikai és állami rendszer átalakulásának következtében úgy döntött a jogalkotó, hogy felszámolja azt. Ezt az 1949. évi II. törvénynek egyetlen szakaszával valósította meg, miszerint: „a közigazgatási bíróság a jelen törvény hatálybalépésének napjával megszűnik.”¹⁵ Ezt a drasztikus lépést a törvény indokolása egy meglehetősen idealizált demokratikus érvrendszerrel próbálta igazolni, miszerint azért felesleges a jövőben a közigazgatási bíróságok léte, mert már

A Magyar Közigazgatási Bíróság ítélete 1940-ből

egy valódi „népi demokrácia” van az országban, így a végrehajtó szervek is függetlenül és a nép felhatalmazásából a legjobban járnak el. A törvény a többi szakaszában azt tárgyalja, miszerint az akkor még közigazgatási bíróság hatáskörében tartozó ügyek hova fognak átkerülni, ezek helyébe leggyakrabban bizonyos döntőbizottságok kerülnek, de az is előfordul, hogy polgári peres eljárás lesz a korábbi közigazgatási ügyből.¹⁶ Valamint az még érdekességként megemlíthető, hogy a törvény hatálybalépését a kormány külön kormányrendeletben állapítja meg,¹⁷ ez egyébként a 4080/1949. (VI. 10.) Kormányrendeletben történt meg. Ami számos jogbiztonsági kérdést vet fel, hogy ilyen szinten legyen átfolyás a kormány rendeleti és az országgyűlés törvényi jogalkotásában.

Összegzés

Cikkünk során levezettük a közigazgatási bíráskodás dogmatikai rendszerét, valamint bemutattuk nemzetközi példákon keresztül azt, hogy az elméletileg lehetséges és megvalósítható önálló

közigazgatási bírósági rendszer a gyakorlatban több rendszeralkotó államban is működőképes. Továbbá azt is, hogy ennek a formának több mint fél

Jegyzetek és hivatkozások

¹ <http://www.parlament.hu/irom41/03353/03353.pdf> (utolsó letöltés: 2018.11.15.)

² T/3353 számú iromány <http://www.parlament.hu/irom41/03353/03353.pdf> (utolsó letöltés: 2018.11.15.)

³ 1896. évi XXVI. törvénycikk

⁴ 1949. évi II. törvénycikk

⁵ STIPTA István: A közigazgatási bírászkodás történeti modelljei In: Jogtörténeti Szemle, 2015/3. 42. o.

⁶ Uo. 42. o.

⁷ KÉPES György (szerk.): Magyar alkotmány- és közigazgatástörténet a polgári korban. Budapest, 2013, ELTE Eötvös Kiadó. 183. o.

⁸ FAZEKAS Marianna (szerk.): Közigazgatási jog általános rész III. Budapest, 2017, ELTE Eötvös Kiadó. 325. o.

évszázados múltja és hagyománya van hazánkban, ami a téma aktualitása révén nem csupán a jogtörténettel foglalkozók számára releváns téma.

⁹ BÓDINÉ Beliznai Kinga: Wlassics Gyula a Közigazgatási Bíróság élén (1906-1933). In: Miskolci Jogi Szemle, 12. évfolyam (2017) 2. szám 107. o.

¹⁰ CSIZMADIA Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest, 1976, Akadémiai Kiadó. 239. o.

¹¹ CSIZMADIA 1976, i.m. 242. o.

¹² Képviselőházi Irományok 1892/97. XIV. kötet 235-419. oldal, irományszám: 510.

¹³ A magyar királyi közigazgatási bíróságról szóló 1896. évi XXVI. törvénycikk 17., 19., 20. §§

¹⁴ CSIZMADIA 1976, i.m. 242. o.

¹⁵ 1949. évi II. t.c. 1.§

¹⁶ 1949. évi II. t.c. 7.§

¹⁷ 1949. évi II. t.c. 1.§

Erzsébet királyné halála

Írta: MASCHEFSZKY EMESE

Erzsébet királyné, közismert nevén Sissi, 1898. szeptember 10-én a Genfi-tó partján vesztette életét, gyászba borítva ezzel az egész Osztrák-Magyar Monarchiát. A magyarok legközkedveltebb és máig nagy kultusszal rendelkező, szépségéről legendás királynéja volt. Miért kellett erőszakos halált halnia ideje korán? Ki volt halálának okozója?

Korai évek

Wittelsbach Erzsébet 1837. december 24-én született Münchenben József Miksa bajor herceg és Ludovika Vilhelmina, I. Miksa József bajor király leányától. Később így emlékezett születéséről: „Vasárnap-gyermek vagyok, Nap szülötte, Trónom arany sugarából kötötte, Koronám tündökléteből fonta össze, s van fénye száz-szám, lankám min közötté.” (Tandori Dezső fordítása).¹ Gyermekkor kedvelt helyszíne az idilli környezetben fekvő Possenhofen volt a Tegernsee partjainál. Életének sorsfordító eseményére 1853 augusztusán került sor Bad Ischlben, mikor Ferenc József osztrák császárral, egyben elsőfokú unokatestvérével, ekkor már hajadonná cseperedve újra találkozott.² Szerelmi házasságukat a következő év tavaszán kötötték, amit 4 gyermek születése kísért az elkövetkező években, azonban a kezdeti fellángolás ellenére a frigyét nem követték boldog házasságok. A császárné elvágott az osztrák udvar merev spanyol etikett által irányított világából, vissza a possenhofeni hegyek közé.

Gyermekei nevelését anyósa, Zsófia főhercegnő vezette a kezdetektől fogva, így a Bécsben maradáshoz ők sem lehettek visszahúzó erők. A boldogtalanság testi tüneteket eredményezett és az udvari orvos konzílium a titkos kórra éghajlatváltozást javasolt. Ez vezetett a Sissi sokszínű utazásaihoz. Korfun, Madeirán kastélyt építtetett magának. Életét hosszú tragédiák kísérték, hisz több testvérét kellett eltemetnie és két gyermekét is – a kisgyermekként meghalt Zsófiát és az 1889-ben

öngyilkosságot elkövető Rudolfot. A trónörökös halálától kezdve fekete ruhán kívül nem hordott mást és egyre inkább menekült az udvarból, ami végül a Genfi-tó partjára is vezette 1898-ban, ahonnan már csupán koporsóban tért haza Bécsbe.

Sissi viszonya a magyarokkal

Sissi nem véletlenül lett a magyarok oly szeretett, mondhatni kedvenc királynéja. Igaz ez olyannyira, hogy halála után több mint 100 évvel még mindig él a kultusza és újabb és újabb generációk lánygyermekéi nőnek fel a róla szóló könyveken. Túlzás lenne állítani, hogy egész császársága, majd királynésága ideje alatt kiemelkedő figyelmet fordított volna kedves magyarjaira, mivel életének utolsó időszakában elhatalmasodó depressziója és menekülési kényszere visszatartotta mindentől, amit akár részben is kötelezettségként élt meg. Nem tudni miért vonzódott így a magyarokhoz, talán a híresen utált anyósának a nemzetünk iránti ellenszenvé miatt, vagy a lázadó lelkületű és szociálisan érzékeny Sissit megérintette az ország hányatott történelme. Már az udvarba kerülésekor magyar tanítót kapott, Mailáth János grófot, aki az osztrák historiográfia helyett a magyar történelmet ismertette meg vele.³ Később Madeirán Hunyady Imre gróf a magyar nyelvet tanította neki, akinek azonban romantikus vonzalmai megszakították a közös tanulást, de a feladatát Ferenczy Ida felolvasójaként vette át 1864-től, így a nyelvoktatás nem szakadt meg. Magas szintig jutott el benne, levelezni is tudott kisebb hibákkal magyar nyelven, sőt Ferenc Józseffel egymással váltott leveleiket magyar nyelven címezték.

Azonban férjének a viszonya Magyarországgal nem kifejezetten volt barátságos 1848 óta. A közeledési kísérletek ellenére, mint az Októberi Diploma és Februári pátens, a közhangulat az osztrák elnyomás okán érthetően puszkaporos volt.⁴ A berendezkedés félalkotmányos volt, de Ausztria nagyhatalommá válásához szükség volt a magyar

politikai elit megnyerésére. Sissi jó kapcsolatot ápolt Deákkal, aki 1865-ös húsvéti cikkében eltért a '48-as felfogástól, aminek alapján Magyarországnak perszónalunióban kéne állnia Ausztriával. Végül a két ország közötti konfliktus 1867-ben megoldódni látszott a kiegyezéssel, Ferenc József és Sissi fejére magyar korona került hosszú évek konfliktusai után, akik így a magyar hagyományok nyomán innentől kezdve váltak az ország törvényesen megkoronázott királyává és királynéjává. A gödöllői Grassalkovich kastélyt ennek öröme megvásárolta a magyar állam, mely a királyi család kedvelt rezidenciája lett.⁵ Hivatalos út céljából a millennium évében látogatott el országunkba még Sissi, ekkor már idősen. Mikszáth Kálmán, mint egy magyaros ruhába öltözött Mater Dolorosáról emlékezik meg róla, arca szomorú, az elmúlt évek fájdalmai nyomot hagytak rajta. Szeretett magyarjaihoz mégis ellátogatott utoljára.

A Genfi-tó partján

A királyné élete alkonyán még rosszabbul viselte az bécsi udvart és az azzal járó kötelezettségeket, ezért folyamatosan úton volt.⁷ Nem volt ez másképp 1898 szeptemberében sem: Cap Martinból Bad Ischlbe utazott, onnan Nauheimbe ment és végül Svájcba, Cauxba. Nem fényes kíséret társaságában utazott, ami egy birodalom császárnéjához illett volna, csupán kedves, régi udvarhölgyei társaságát bírta maga mellett, így a végzete beteljesedésekor Sztáray Irma volt vele. Genfben szeptember 9-én érkezett meg, ahol a Beau-Rivage Szállóban szálltak meg, természetesen nem valódi nevén jelentkezett be. Utazásai során, hogy inkognitóját őrizze Hohenembs grófné néven jelentkezett be.⁶ A szálloda csodás hangulata és műkincsei jókedvre derítették, még a vendégkönyvbe is írt szokásától eltérően, ahová évekkor korábban elhunyt fia is.

Szeptember 10-én fél kettőkor a hajóállomásra sietettek, ekkor egy fiatalember rohant Sissi felé és fellökte őt. Felsegítették a járókelők, akiknek franciául, németül és angolul köszönte meg ezt és bármilyen további panasz nélkül az állomás felé sietettek, így elérték a 13 óra 40 perckor induló hajót. A fiatalembert tolvajnak hitték, aki az óráját

akarta volna ellopni, akit ezután a járókelők feltartóztattak és bármiféle ellenkezés nélkül elkísérték a csendőrök. Eközben a királyné már a fedélzeten hirtelen rosszul lett és elájult, rövid időre tudatára ébredt és megkérdezte mi történt vele, azonban újra elájult. Ekkor Sztáray Irma megoldotta a feleséges asszony fűzőjét, ahonnan a szíve környékéről vért látott szivárogni. Az inkognitójukat feloldva közölte a hajóskapitánnyal a sérült hölgy valódi személyazonosságát és kérte a hajó part felé visszafordulását. A hotelbe hordágyon vitt Sissinek a kiérkezett orvos már csupán a halál beálltát állapította meg 14 óra 40 perckor, hisz sérülése az orvostudomány akkori állása szerint halálos volt.

Az Osztrák-Magyar Monarchia császárné és királyné nélkül maradt évtizedekre. Ferenc József hangosan sírt felesége halálhírekor, ennyit mondott másnap Paar grófnak, főszárnysegédjének: „Nem tudja, mennyire szerettem ezt az asszonyt.” Sissi halálhíre bejárta egész Európát nagy sebességgel távirók útján, népszerű lapok hozták le különkiadásokban a gyászjelentést. A világ minden tájáról érkeztek a részvétnyilvánítások az özvegy férjhez, Viktória királynő így írt például: „Nem találok szavakat, hogy kifejezzem mélyéges részvétem és megdöbbenésem. Túlságosan borzasztó, túlságosan kegyetlen. Isten óvjon Téged és álljon Melletted.” A Monarchia gyászba borult Sissijének elvesztésétől. Végül szeptember 15-án gördült be egy különvonat Genfből, melyen az egész udvartartás kísérte az utolsó útján az örök utazó királynét. Végso nyugalomra szeptember 17-én helyezték a kapucinusok templomában a Habsburgok ősi sírhelyén.

A gyilkos

Luigi Luchenit, olasz fiatalembert a csendőrök a támadás után kihallgatásra vitték. Eredetileg rablásra gyanakodtak, és a vád a királyné megsebesítése volt csupán.⁷ A tettes nem tagadott semmit, büszkén ismerte be a gyilkossági kísérletet. A fegyver egy 8,5 centiméter széles reszelő volt, mely a szívet érte.⁸ Anarchista gondolatok vezették tettehez, az ideológiai célja egy igazságos, kizsákmányolástól mentes társadalmi rend volt, amiben

nem egy szűk felső réteg uralkodik. Telefoncsör-gés szakította félbe a kihallgatást, amiben értesítet-ték a rendőrsöt a legújabb fejleményekről: a vád már gyilkosság volt. Az anarchista ennyit mondott: „Éljen az anarchia! Éljen az anarchizmus!”

A gyilkosság másnapján levelet írt egy ná-polyi liberális lap szerkesztőjének, melyben tisztázni akarta a tetteivel kapcsolatos félreértéseket. Ismerte Lombroso elméletét, hogy vannak, akik bűnözőnek születnek, a fiziológiai alkatában találta a hajlamot erre, mint egy öröklött tulajdonságot, ezt Lucheni tagadta. Azt is cáfolta, hogy azért gyilkolt volna, mert saját élete nyomorban telt, szegény körülmények közt. Indoklásként anarchista célokra hivatkozik, hogy az uralkodó osztály hatalmát akarja megszüntetni és tette, mint felhívás a megvalósításra volt. Büszke volt a gyilkosságra és halálbüntetést remélt, még levelet is írt a svájci köz-társasági elnökhöz, hogy fejezzék le, mivel a genfi kantonban ez nem volt a bevett halálbüntetések közt. Lucheni nemcsak leveleket írt, hanem kapott is szép számban, amik meglepő módon támogatás-ról és együttérzésről tettek tanúbizonyságot.

Sissiben nem mindenki a mesebeli császárnét és királynét látta, hanem nem egy nőt, aki so-sem dolgozott és mások pénzéből él, méghozzá fényűző módon. Ezt a társadalmi igazságtalanságot a szegény nép nem tudta elfogadni, ezért az anarchista cselekedetet többen hősiességnek látták. A gyilkosság vizsgálata közben gyanú merült fel, hogy Lucheninek segítőtársai voltak, értelmi szerzők állhattak az ügy háttérében és nagyobb összeesküvést gyanítottak az egész mögött. Kérdéses volt, hogy honnan szerezhetett tudomást a királyné ott létéről a merénylő szeptember 9-én, ahogyan állította, ha lapok csupán másnap hozták le az információt. Összeségében a vizsgálat nem jutott jelentős eredményre csupán nagy költséggel, 637,45 svájci frankkal járt.

A per

1898. november 10-én kezdődött meg a per Genfben Burgy bírósági elnök vezetésével és főügyészként a vádló Georges Navazza volt.⁹ Lucheni számára védőügyvédet rendeltek ki Moriaud személyében, mivel a vádlott nem bízott meg senkit a védelem ellátásával. Az ügy végén majd a kisorsolt 12 tanúnak kellett többséggel ítéletet hoznia bűnössége felett a büntető perrendtartás értelmében. A délelőtti folyamán a tanúkat hallgatták ki, 49 főt. Sztáray Irma vallomását csak felolvasták, mivel a tárgyaláson nem vett részt.¹⁰ Délután következett a vádlott kihallgatása, amiben hátrányos élethelyzetével, rossz körülményeivel védte tettét, ám ez kissé ellentmondásos korábbi levelével, amiben pont azt írta, hogy senki ne higgye, hogy szomorú sorsa miatt oltotta ki Sissi életét. Tettejáról nem számolt be, állhatatosan kitartott amellett, hogy egyedül állt a merénylet mögött, így nem derül ki már sosem, hogy a gyanú ellenére egy magányos gyilkosról van-e tényleg szó vagy egy több szereplős összeesküvésről. A főügyész ragaszkodott a per során ahhoz, hogy Lucheni nem egyedül tervezte ki a gyilkosságot, valakinek informálnia kellett a királyné ott létéről még az újságok előtt hisz fel sem ismerhette őt, mivel korábban nem találkozhattak sohasem.

Továbbá beszédében az anarchizmusról el-mélkedett, mint társadalmi igazságtalanságról, amit szegényebb egyének nehezen viselnek és ez vezethetett el a tárgyalt anarchista merénylethez is. Szerinte a „társadalmat tökéletesíteni” kellene, a hatalmas különbségeket megszüntetni egyes rétegek között. A vádlottra halálbüntetés hiányában életfogytiglani szabadságvesztést kért, mint legsúlyosabb büntetési nemet. A védőügyvéd beszédét Lucheni nyomorúságos életére összpontosította, hogy elhagyott gyermekként nem kapott megfelelő nevelést, azaz az olasz államot hibáztatta a gyilkos kialakult torz személyiségért. Okként említette, hogy példás katonai munkája sem volt elég ahhoz, hogy a társadalom megbecsült tagjává váljon és rendes munkára felvegyék. Lucheni állítólag a védőbeszédet végig könnyezte, bár utasításra is cselekedhetett az enyhébb ítélet érdekében. Az ítéletet

19 órákor hozták meg: bűnös Ausztria császárnéja ellen előre megfontolt gyilkosságban. A büntetés életfogytiglani fegyházbüntetés. Erre a gyilkos felkiáltott: „Éljen az anarchia! Halál az arisztokráciára!”, szinte büntudatról tett megszólalása tanúbizonyságot.

Utóélet

Nem élt meg öregkort a fegyházban Lucheni, ugyanis 1910. október 19-én felakasztotta

Jegyzetek és hivatkozások

¹ Soós István: Sissi és a családja In: Rubicon Történelmi Magazin, 2017/1., Budapest

² GÁSPÁR Zsuzsa (szerk.): Egy közép-európai birodalom- az Osztrák-Magyar Monarchia (1867-1918), Budapest, 2008, Officina Kiadó. 45. o.

³ NIEDERHAUSER Emil: Sissi és a magyarok In: Rubicon Történelmi Magazin, 2017/1., Budapest

⁴ TAYLOR, A.J.P.: A Habsburg Monarchia 1809-1918, Budapest, 1990, Scolar Kiadó. 119-136. o.

magát cellájában.¹¹ Akkor már senki sem emlékezett rá, a Habsburg Birodalom ugyanúgy fennállt (igaz, már nem sokáig) és változatlanul a korábban is uralkodó dinasztiák sora irányította Európa nagy részét. Változást nem idézett elő erőszakos tette. Vajon megérte? Megszűnt a felsőbb társadalmi osztály uralkodni? Nem, csupán gyászt, fájdalmat és könnyeket okozott nemcsak egy családnak, de egy egész birodalomnak.¹²

⁵ KOVÁCS Éva: Erzsébet királyné Gödöllőn In: Rubicon Történelmi Magazin, 2017/1., Budapest

⁶ GRÖSSING, Sigrid-Maria: Sissi családi körben, Budapest, 2013, Gabo Könyvkiadó. 150. o.

⁷ NIEDERHAUSER 1985,7. o.

⁸ HAMANN, Brigitte: Erzsébet Magyarország királynéje, 1992, Fabula Könyvkiadó. 173. o.

⁹ NIEDERHAUSER 1985, 135-138. o.

¹⁰ NIEDERHAUSER 1985, 135. o.

¹¹ NIEDERHAUSER 1985, 140. o.

¹² MORATÓ, Christina: Elátkozott királynők, Budapest, 2018, Holnap Kiadó. 65. o.

A rendészeti igazgatás fogalmi és strukturális metamorfózisa a XIX. század első felével bezárólag

Írták: ÖKRÖS DÁVID és VASAS ZSOLT RENÁTÓ

Napjainkban a rendészeti igazgatás a köz-igazgatás egy speciális ágazata, amelynek tudományos elismertségére a Magyar Akkreditációs Bizottság 2012/8/III/2/2. (2012. 09. 28.) számú határozata által került sor. Mindazonáltal, hogy a rendészet, s a rendészet tudomány fogalma és tevékenysége megismerhetővé váljon, szükséges a jelenlegi szervezeti kereteken túlmenő perspektíva. Auguste Comte szavaival élve: „Egy tudományt úgy ismerhetünk meg teljesen, ha ismerjük történelmét.” Erre alapozva, a dolgozat első felében a rendészet tárgykörében releváns fogalmak tisztázására kerül sor, amin keresztül bemutatást nyer – nemzetközi kitekintéssel – az újkori államok rendészeti felfogásának rendszere, valamint a magyar rendészeti igazgatás fejlődésének főbb állomásai a XIX. század első felével bezárólag.

Rendészeti fogalmak

A rendészeti igazgatás tartalmi fejlődésével párhuzamosan szignifikáns változáson ment keresztül annak fogalmi keretrendszere, amelynek első modern értelemben vett megfogalmazását az 1794-es porosz Allgemeines Landrecht tartalmazta. Ezt követte Robert Mohl Die Polizey-Wissenschaft című munkája – ami egyúttal a magyar művelőinek elsőszámú forrásává lett – és amelyik az alábbi módon ragadta meg a rendészet fogalmát: „A rendészet, illetőleg rendőrijog mindazon állami intézményeknek és szabályoknak a foglalata, melyeknek célja megóvni a társadalmat azon akadályoktól és bajoktól, melyek az emberi erők sokoldalú fejlődését gátolnák ott, ahol az egyesek ereje azokat előmozdítani vagy éppen nem, vagy csak tökéletlenül képes.”¹ Lorenz von Stein gondolatai szerint azonban: „[a] Rendészet mindaz a forma, amelyen keresztül a kormány az igazgatásba beavatkozik, illetve a rendészet a közigazgatásnak a

része.” A Joseph von Sonnenfels által kifejtett rendészeti fogalom-meghatározás ellenben sokkal inkább körül határolja a szervezet kötelességeit, amikor azt mondja, hogy: „a rendőrség köteles pontosan tájékozódni valamennyi (társadalmi) rend és közület (község) erejéről, hogy e tájékozottság birtokában, ha bármelyik ezek közül gyanús nagyságra tenne szert, képes legyen azt a körülménynek megfelelő korlátok közé visszaszorítani.”²

Fontos kiemelni, hogy a rendészet és a rendőrség fogalmi már kezdetektől elváltak egymástól, hiszen míg előbbi a görög politeia szóból ered, aminek jelentése: „az állam helyes kormányzásának tudománya”, addig a rendőrség a görög polis, azaz város szóból származik, aminek fő oka, hogy a helyhatóságok környezetében jelentek meg elsőként a rendőrségi feladatellátási kötelezettségek.³

Rendészeti igazgatás fejlődése

A rendészet és a közigazgatás viszonyrendszere hosszú időkre nyúlik vissza és pontos források hiányában csupán az feltételezhető, hogy az államrendészet az ősközösségek felbomlásával, az első államok megjelenésével alakult ki. Szerves fejlődése mindazonáltal eltérő ütemben és keretek

között ment végbe mind egyetemes, mind pedig hazai viszonyok között.

Az első igazgatási struktúra a Római Birodalom felbomlását követően, a Frank Birodalomban jelent meg először, I. Klodvig uralkodása alatt. Regnálásának idején – mint szinte az összes többi feudális állam esetében – jellemző volt, hogy a rendészeti feladatellátás az állam belső és külső védelme köré szerveződött. Így elmondható, hogy ekkor még nem alakult ki a ma ismert szolgáltató közigazgatás koncepciója, egyedüli feladat a rend, a hatalom fenntartása volt, aminek okán nem kerültek szétválasztásra a katonai és rendőrségi alakulatok.⁴ A városiasodás és a kereskedelem fellendülésével megjelentek a polgárság szakmai-korporatív szervezetei, a céhek. Fő tevékenységük mellett, részt vettek erődítési munkálatokban, támadás esetén katonaként védelmezték a város meghatározott pontjait, nem utolsósorban pedig városrendészeti, tűzrendészeti és civil rendészeti feladatokat is elláttak, mely utóbbi a céhen kívüli iparosok, kontárok visszaszorításában kerekedett ki.⁵ A középkorban a rendészet folyamatos, szerves változáson ment keresztül, amit a 14-15. századi felfogás is visszatükröz, ami szerint a rendészet a rend és a közügyek jó állapotával volt azonos, ami mutatja, hogy szinte átfogta a teljes állami igazgatást, aminek középpontjában a társadalom (állam általi) jó helyzetének biztosítása volt – az állami tevékenységek belső tagolása nélkül.⁶

A rendészet fent említett struktúráján az első sebet az abszolút monarchiák 16-17. századi megjelenése ejtette, amikor a királyi hatalom meg-

erősödése odáig vezetett, hogy a rendek szinte teljes háttérbe szorítását valósították meg a kor uralkodói. A döntéshozatalban egy szűk, királyhoz hű réteg vett részt és a tisztviselők jelentős része is az uralkodóhoz kötődő hűsége alapján került kinevezésre. Ennek eredményeképpen a folyamat maga után vonta az állami feladatok szaporodását, az állami apparátus megjelenését. Sor került a had- és a pénzügyek önállósodására, amelyeket az igazságügy autonóm státuszba kerülése követett az uralkodói jogok körében. Az abszolút uralkodók természetes módon és eredménnyel vindikálták maguknak az államügyek feletti korlátlan rendelkezést. A rendészet, mint a végrehajtás praktikus eszköze, minden különösebb korlátozás nélkül szolgálta az uralkodói elképzeléseket.⁷ Ezt igazolja a francia rendészeti modell megjelenése is. 1667-ben XIV. Lajos kiszervezte a közrendészeti ügyeket a párizsi városi tanács kezéből és egy általa kinevezett rendőrfőnök (királyi hivatalnok) kezébe adta, ezáltal központosítva a rendészeti ügyek kezelését, vezetését, egyben állami jelleget biztosítva a rendészetnek.⁸ Az abszolút állam a társadalom tagjainak jólétét volt hivatott javítani a lehető legszélesebb beavatkozással, amely az alattvalók mindennapi életén át fejtette ki közvetlen hatását. Ahogyan azt a német professzor Justus Christoph Dithmar is megfogalmazta: „[a] rendészet belső lényege az állami gondoskodás tömegeket átfogó mivolta, az alattvalók keresztény hívő életéről, hitbuzgalmáról, testi és lelki egészségéről, megfelelő élelmezéséről s nem utolsósorban a gazdagságról történő intézkedés. A külsőleges lényege a rendészetnek pedig az alattvalók és a dolgok jó rendjének fenntartása.”⁹

Az abszolút monarchiákkal szemben nagy változást idéztek elő a polgárosodó Európa XIX. századi eszmeáramlatainak forradalmi, amelyek elsöpörték az abszolutisztikus államberendezkedéseket. A folyamat eredményeképpen érvényre jutottak az állampolgári szabadság és a magántulajdon védelméről szóló intézkedések, amelyek először az 1791. évi szeptember 3-i francia alkotmány keretein belül jelentek meg, deklarálva, hogy a törvényeket a parlament alkotja és a közigazgatás hajtja végre. Ebből egyenesen következik, hogy a

nemzet akarata a közigazgatás keretein belül is érvényesül. Innen eredt a demokratikus polgári közigazgatás alapvető követelménye a törvényhez kötöttség – azaz a legalitás elve –, ami az emberi jogoknak a közigazgatás által való tiszteletben tartásának parancsa.¹⁰ Az erőszakgyakorlás eszközölését az államra ruházták át, és mint egyik legfőbb privilégiumát fogatosították. A hatalmi ágak elválasztásával/megosztásával a közigazgatás önálló, zárt rendszerre vált, amely a képviseleti elv bevezetése által tisztább hatáskörmegosztási rendszert eredményezett a választott szervek és az államigazgatás között, azaz sor került az állami tevékenységek differenciálódására és így egyre több feladatot kellett ellátnia. Ennek a racionalizálódási folyamatnak az eredménye többek között a weberi bürokrácia megjelenése, ami a mai napig az egyik legfőbb szervezőelve a közigazgatás, ezáltal a rendészet területeinek egyaránt.¹¹

A magyar rendészet története

Mindenekelőtt fontos kiemelni, hogy az újkori gondolkodók elképzelései jelentős mértékben megosztottak voltak a jogdogmatikai kérdéseket illetően, aminek fejlődésében kiemelt szerepet töltött be a rendészettudomány megjelenése, köztük magyar képviselőinek, így Karvasy Ágostonnak munkássága is, aki szerint: *„A policzia az a tudomány, melly azon elveket adja elő, mellyek szerint a belső bátorság, és a közrend a statusban minden lehetséges sértések, és balesetek ellen ótalmazzatik, a mennyire ez a jogszolgáltatási intézetek által el nem érhető és mellyek szerint polgároknak mindennemű műveltsége is előmozdíttatik, egyéb iránt az a személyzet is, melly ezen tudomány céljának eléréséhez rendelve vagon, policziának, vagy rendőrségnek hívatik.”*¹²

A rendészeti igazgatás struktúrájának kialakulása azonban jóval korábbra tehető. Alapját államalapító királyunk, I. (Szent) István fektette le, a 10. században kialakult királyi vármegyerendszer megerősítésével.¹³ E közigazgatási egységben a közbiztonsági feladatokat elsődlegesen az ispán látta el, mellette pedig a rendőri és igazságszolgál-

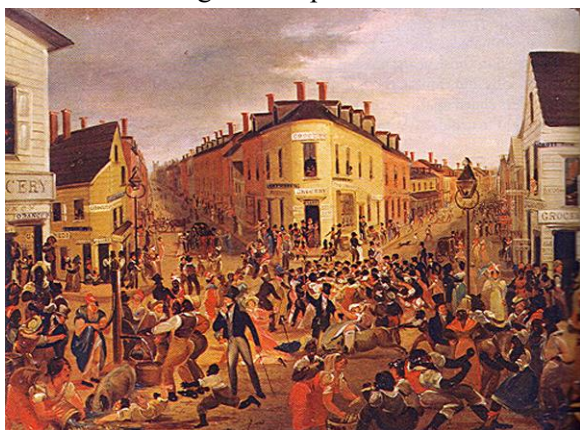
tatási teendők elvégzésére a királyi biztos is rendelkezett felhatalmazással – azzal a különbséggel, hogy a királyi biztos a hatáskörébe tartozó rendészeti igazgatási feladatok ellátására, akár egy-két vármegyére kiterjedő illetékességgel is eljárhatott. A rendészeti és honvédelmi feladatok egységességét igazolja, hogy az ispán a rendfenntartói minősége mellett, megyei katonai vezető is volt. Az ispáni feladatellátás fontosságát jelzi, hogy személyét jogszabályi védelem övezte. Ennek ékes példája, hogy az ispán ítéletével szemben a királyhoz rosszhiszeműen fellebbező vitézrendűt pénzbírsággal szankcionálták az istváni törvények.¹⁴ A XIII. századra kikristályosodó nemesi vármegye tekintetében nem történt jelentős rendészeti jogi változás, lényeges újdonság viszont, hogy az alispán, valamint a gyakran rendfenntartási jogvitákat eldöntő szolgabíró, a nemesek által választott tisztviselő lett.

A szerves fejlődés részeként, később megjelent a szabad királyi városok élén álló várkapitány, aki rendőrparancsnokként látta el a helyi ügyeket. A nemesi vármegye feladat- és hatásköre a XVI. századra terebélyesedett ki, hiszen ekkor, közjogi tartalmát tekintve négy nagyobb csoportra – törvényhozásbelire, végrehajtásra, igazságszolgáltatásra és politikaira – lehetett osztani. A végrehajtási hatáskörön belül a vármegyének saját területén rendészeti hatásköre is volt, amellel, hogy felügyelte a rendet, közegészségügyi, út-, tűz-, valamint mezőrendészeti feladatokat is egyaránt.¹⁵

A rendészettörténet következő megemlítenő állomásának az abszolutizmus korszaka tekinthető, mivel a központosítási törekvések körében kiemelt szerepet kapott a rendészeti igazgatás centralizációja is.¹⁶ A Helytartótanács rendvédelmi kérdésekben egyaránt rendelkezett kompetenciával, ami különösen nem jogalkotási hatáskörben manifesztálódott, hanem csupán ún. intimátumokat (ajánlásokat) adhattak ki a közbiztonság javítása érdekében.¹⁷ Ajánlásokként nem rendelkeztek jogi kötőerővel, de jelentős hatásuk révén a ma ismeretes soft law bizonyos fajtaival rokoníthatók.

A korban területi szinten a csendbiztosok és a nekik alárendelt pandúrok feleltek a rendfenn-tartásért. A pandúrság több okból is egy kifejezet-ten kontraproduktív rendészeti szervnek tekint-hető. Az állományba tartozók egyrészt alulfizet-tek voltak, ami a korrupcióra való hajlandóságot növelte, másrészt alulképzettségük okán, gyakran hatékonysági deficit jelentkezett a szerv nyomozó-hatóságként való eljárásai alatt. Szintén hátráltató tényezőként jelentkezett az is, hogy a pandúrok vármegyéhez igazodó illetékessége olyannyira kö-ött volt, hogy még forrónyomos üldözés esetén is ellehetlenítette az intézkedést, ha a személy, akit eljárás alá kívántak vonni, átlépte a megyehatárt.¹⁸

Kronológiai szempontból itt érdemes szót

ejteni a mai nemzetbiztonság hivatalának gyökereiről is. I. Ferenc a trónját veszélyeztető eszmék terjedésének meggátolása érdekében, titkos kabinetet hozott létre. A szervezet fő profiljába elsődlegesen

Jegyzetek és hivatkozások

¹ SALLAI János: A magyar rendészettudomány története. Egyetemi jegyzet. Budapest, 2015, NKE Szolgáltató Nonprofit Kft. 10. o.

² SALLAI 2015, 11. o.

³ ERNYES Mihály: A magyar rendőrség története. XI-XII. Budapest, 2002.

⁴ SZÁNTÓ Richárd (szerk.): Középkori egyetemes történelem (térképvázlatok gyűjteménye). Szeged-Miskolc, 2006, Bölcsész Konzorcium HEFOP Iroda. 45-47. o.

⁵ MEZEY Barna (szerk.): Magyar alkotmánytörténet. Budapest, 2003, Osiris Kiadó. 97. old.

⁶ Uo. 228. o.

⁷ Uo. 229. o.

⁸ SALLAI 2015, 7-9. o.

⁹ MEZEY 2003, 229. o.

¹⁰ Uo. 230. o.

a közélet politikai kontroll alatt tartása tartozott, amelyet az alárendeltségébe eső, jelentős összegeket felemésztő titkosrendőri intézményrendszeren keresztül valósított meg. A mai büntető-eljárési kódexben szabályozott titkos eszközök és módszerek közül többet már ekkor is gyakran alkalmaztak.¹⁹ A költségeket pedig alapvetően a terebélyes kémhálózat besúgóinak vonzó honoráriuma emelte kifejezetten magasra.²⁰

Végezetül fontos megemlíteni az 1848-49-es szabadságharcot, mint történelmi eseményt, ami több pozitív hatással járult hozzá a magyar rendészet fejlődéséhez. Szemere Bertalan vezetésével létrehozták az első felelős Belügyminisztériumot, ami a különböző rendvédelmi szervek hierarchikus irányítását látta el. A minisztérium négy osztállyal rendelkezett: közjogi, közigazgatási, nemzetőrségi és rendőri osztállyal. A minisztérium rendőri osztálya 1848 decemberében Országos Rendőri Hivatal néven kivált az államigazgatási szervből és kizárólagos jelleggel gyakorolt bizonyos közbiztonság-fenntartási feladat- és hatásköröket. A harmadik lényeges mozzanatra a Habsburg-ház 1849. április 14-i detronizációjakor került sor, ami lehetővé tette a Szemere Bertalan általi igazgatási reformot, aminek keretén belül az országot 24 rendőri kerületre osztották fel, így dekoncentrálva a rendészeti feladatellátást és megerősítve ezzel a hazai centralizációt.²¹

¹¹ FAZEKAS Marianna (szerk.): Közigazgatási jog Általános rész I. Harmadik hatályosított kiadás. Budapest, 2017, ELTE Eötvös Kiadó. 24-26. o.

¹² KARVASY Ágoston: A politikai tudományok, rendszeresen előadva (1843-44), Győr, 2.

¹³ BALLA Zoltán: A rendészet alapjai és egyes ágazatai. Budapest, 2017, Dialóg Campus Kiadó. 11. o.

¹⁴ Szent István Dekrétomainak Második Könyve 43. Fejezet

¹⁵ MEZEY 2003, 84-85. o.

¹⁶ CHRISTIAN László: A rendészet alapvonalai, önkormányzati rendőrség. Győr, 2011, UNIVERSITAS-GYŐR Nonprofit Kft. 42. old.

¹⁷ BALLA 2017, 12. o.

¹⁸ CHRISTIAN 2011, 43. o.

¹⁹ BALLA 2017, 14. o.

²⁰ Uo. 13. o.

²¹ CHRISTIAN 2011, 43. o.

„Boszorkányokról pedig, mivel hogy nincsenek...” – Vagy még is?

Írta: SALL ZSÓFIA

Habár hazánkban korántsem fordultak elő olyan meghökkenítő számban a boszorkányégetések, mégis talán pont ezen okból kifolyólag érdemes lehet velük foglalkozni, felderíteni, hogy mi áll ennek háttérében, s hogy akkor milyen büntetéseket szabtak ki a boszorkányság bűnével vádolt személyek ellen.

A boszorkányperекről általában, s a hazai gyakorlat eltérései

A boszorkányperек a régi időkre visszanyúló, és főként népi hiedelmeken, illetve vallási tanokon alapuló boszorkányüldözéseknek meghatározott eljárási keretek között történő továbbélésékként aposztrofálható. Ugyanakkor ezen fogalom koronként és államonként eltérő lehet, hiszen az eltérő kulturális közeg, illetve a társadalmi fejlődés különbözőségei más-más irányú fejlődését eredményezte az egyes jogintézményeknek. Mindazonáltal, amennyiben mégis egyfajta definícióját szeretnénk megadni, akkor érdemes lehet a Magyar Néprajzi Lexikon¹ meghatározását alapul venni. Utóbbi a boszorkányper alatt a világi, az egyházi, illetve a vegyes hatóságok előtt, a 15. és a 18. század között tárgyalt, boszorkányok ellen lefolytatott eljárásokat érti. Pontosabban, időmeghatározásának kezdőpontja VIII. Ince pápa 1485-ben kiadott boszorkánybullájához köthető, s tart egészen a felvilágosult abszolutizmus uralkodóinak azon rendeletéig, amelyekkel a fent említett perек megszüntetését kívánták elérni.

Eleinte sokan hirdették azonosságukat, de mint fentebb is említettem, mindenképpen érdemes distinkciót tenni a hazai perек és a nyugati szemléletmód között, mind a peres eljárás, mind azok alapját képező hitvilág tekintetében. Fontos megemlíteni például, hogy magát a striga kifejezést is – melyről később még szó fog esni – sokkal inkább a pogány vallás(ok) jós-, illetve papnőire használták, s később sem találkozunk a tipikus boszorkányfogalom elemeivel. Igen kevésszer említik az

ördöggel való kapcsolatukat, az ő általa adott stigmát, továbbá néhány a Gellérthegyet említő esettől eltekintve, meglehetősen ritkán találkozunk a boszorkányok szektaszerű gyűléseivel.²

Ami az eljárást illeti igen fontos eltérés, hogy hazánkban sosem állították fel az inquisíciót, minden perben rendes bíróságok jártak el, esetleg annyi hasonlóság figyelhető meg, hogy ezen eljárásokban gyakrabban alkalmazták a vízpróbákat. Nagy különbség volt továbbá a kegyetlenség terén, hiszen itthon a halálos ítélethez nem volt szükség a vádlott vallomására, így a tortúrára ritkábban és inkább a büntetés súlyosbítása miatt, s a büntársak megnevezése érdekében került sor, nem pedig magának a regina probationumnak a kicsikarása végett.³

Összességében elmondható, hogy a hazai gyakorlat valóban sok mindenben eltért a klasszikus, nyugati boszorkányperекtől, nem beszélve arról, hogy korántsem fordultak elő olyan tömegesen. Természetesen számos további érvet lehetne említeni, ami ezt támasztja alá, de lényegében a legtöbb kutatás mind hasonló eredményekről számol be.⁴

A boszorkányüldözés eredetéről

A boszorkányüldözés egyértelműen vallási alapokon nyugszik – erről lejjebb, a forrásoknál részletesebben is szó esik majd –, mivel tulajdonképpen a népi hiedelmek és a pogány szokások elleni, keresztény fellépés áll mögötte. Ezen kívül ókori és teológiai írók – mint például Aquinói Szent Tamás – munkásságában is olvashatunk már róla, továbbá említésre méltó mű, a 900 körül született Canon Episcopi, amely elsőként jelöli meg a boszorkányságot, mint eretnekséget. Ezt követően a 15. század derekára dolgozták ki a demonológia részletesebb elveit, melyek már pontosabb képet mutattak arról, hogy milyen tulajdonságokkal is

rendelkeznek a boszorkányok. Az egyházi dogmákat később két német szerzetes foglalta össze a *Malleus maleficarum* c. könyvben, melybe igyekeztek a korabeli népi hiedelmeket is beépíteni. Ez a könyv – habár hazánkban korántsem alkalmazták olyan széles körben – Európa-szerte a boszorkányüldözés kézikönyvévé vált, s részletesen taglalja a boszorkányok szokásait és a lefolytatandó perek menetét a vallatáson keresztül a büntetésekig. Protestáns változata 1635-ben jelent meg *Practica Rerum Criminalium* címmel, amely „a törvény nyelvére ültette át a realistiként elfogadott démonhitet, törvényesítette a beismerő vallomáson ismételt tortúrát és a halálbüntetést,” továbbá tartalmazza azokat a kérdéseket, amelyeket a vallatás során kellett feltenni, s amelyekre az igen tortúrával kényszerítették ki.⁵

A boszorkányokról

A magyar boszorkány kifejezésünk ótörök eredetű, mégpedig a *basirquan* szóból származik, melynek jelentése „nyomó, megnyomó”.⁶

Alapvetően három, különböző jelentéstartamú latin szót használtak a megjelölésükre. A nyugati hiedelemvilágban a „strigákat olyan éjjeli röpöködő lényeknek tartották, kik embereknek, főleg gyermekeknek a vérét kiszopva, azokat felémésztik,⁷ illetve magával az ördöggel álltak szövetségben, hiszen ő ruházta fel őket hatalommal.⁸ Ezzel szemben, hazánkban ezen szó alatt sokkal inkább a pogány vallás pap-, illetve jósnőit értették, amely így érhetővé teszi, hogy – a későbbiekben leírt – Szent István törvényei, miért büntetik oly enyhén a boszorkányságot. Talán erre vezethető vissza a Könyves Kálmán törvényeiből elhíresült mondat (*de strigiis, quae non sunt*) is, hiszen az ő idején már a keresztény hit oly annyira megszilárdult, hogy nem igen volt szükség a pogány szokások támadására.⁹

A *maleficák* alatt ezzel szemben a rontókat, bűvölőket, igézőket, jövendőelőket, varázslókat értették, s a hazai perekben leginkább ezzel a kategóriával találkozunk.¹⁰ Szokás azonban még egy

csoportot elkülönítve kezelni, mégpedig a méregkeverőket, latin nevén *veneficákat*.

Ha a magyarországi boszorkányperек vádlottjait szemléljük, a fennmaradt feljegyzések alapján, hazánkban a társadalom minden rétegéből származtak boszorkányok, hiszen találkozunk nemzeti származású elítéltekkel, de zsellérekkel, napszamosokkal is, s az általános elképzelés ellenére köztünk igen sok fiatal akadt. Kinézetre sem feleltek meg a „boszorkány sztereotípiának”, a leírásokban átlagos küllemű, akár szép hölgyekről is olvashatunk. Fontos továbbá kiemelni a hazai boszorkányokkal kapcsolatban azt a tényt, hogy sokan közülük gyógyított, illetve bábaasszony volt, s e tevékenységükkel kapcsolatban fogták őket perbe.

A boszorkányüldözés hazánkban

Tekintettel arra, hogy az emberek mindig is hittek az olyan személyek létezésében, akik emberi képességet meghaladó erőkkel bírnak, így feltehetően boszorkányperек nálunk is régóta léteztek. Habár rengeteg vitát vet fel a kérdés, alapvetően három korszakra szokás osztani a kapcsolódó hazai joggyakorlatot. Míg első szakasz a 17. század végéig tart, s erre leginkább a magyar sajátosságok jelenléte jellemző, addig a második korszakban – amely végpontjaként az 1768-as évet szokás megjelölni – már kezdenek megjelenni a nyugat-európai típusú perek sajátosságai. Végül a harmadik szakasz a 18. században második felében lezajlott becsületsértési pereket foglalja magában.¹¹

Az első korszak elejéről meglehetősen kevés feljegyzés maradt fenn (a törvényi szabályozás ellenére is), de nem valószínű, hogy ennek oka a perek hiánya lenne. Általánosságban elmondható, hogy a büntetőperek ritkábban foglalták írásba, hiszen az abban megszületett ítéletre a feleknek később, jogaik bizonyítása céljából nem volt szüksége, illetve gyakran csak a vádat és az ítéletet jegyezték fel. Ezen felül az is lehetséges, hogy a meglévő okiratok az idők során megsemmisültek.¹² Ezen túlmentően is feltételezhetjük, hogy valóban

kevesebb ilyen jellegű per volt ebben az időszakban, mint a 16. századot követően, amikor Európába-szerte virágkorukat élék a hasonló ügyek.

A boszorkányperek későbbi elterjedésének okaként szokás megjelölni a korszak műveltségi szintjét. Sokan úgy gondolják, hogy a 16–17. században „a tudomány s a közművelődés tere elparlagosodott.” Maguk a megyei tisztviselők is alig tudtak olvasni, így ez könnyen alapot adhatott az ilyesfajta eszmék újbóli elterjedésének, hovatovább Lehoczky Tivadar még a kormányt is azzal vádolja, hogy hitt e hiedelmekben, s ezért nézték el a sokszor ártatlan áldozatok halálát.¹³ Ezen kívül a boszorkányperek virágzásának másik oka lehetett a Praxis Criminalis¹⁴ széleskörű elterjedése is, amely a boszorkányságot a vallás elleni bűncselekmények körében tárgyalja, s részletesen meghatározza a követendő eljárást, a vallatáson át a megégetésig.¹⁵

A boszorkányperek forrásai

A boszorkányság, mint bűn megjelenése egészen az Ótestamentumig vezethető vissza, hiszen már Mózes könyveiben is az alábbi, igen szigorú szabályozást olvashatjuk:

Varázsló asszonyt ne hagyj életben!

Mózes II. 22, 17

Ne egyetek semmit a vérével! Varázslást ne űzzetek, és ne jövendőlgessetek!

Ne forduljatok halottidézőkhöz, és ne tudakozódjatok jövendőmondóknál, mert tisztátalanokká teszitek magatokat velük. Én, az ÚR, vagyok a ti Isteneitek!

Mózes III. 19, 26, 31

A mely ember pedig az ígézőkhöz és a jövendőmondókhöz fordul, hogy azok után paráználkodjék, arra is kiontom haragomat, és kiirtom azt az ő népe közül.

És akár férfi, akár asszony, hogyha ígéző vagy jövendőmondó lesz közöttök, halállal lakoljanak; kővel kövezzétek azokat agyon; vérök rajtok.

Mózes III. 20, 6, 27

Ha a magyar szabályozást szeretnénk görcső alá venni – habár a boszorkányperek alatt tipikusan a XVI.-XVIII. században lezajlott pereket szokás érteni – mindenképpen fontos az Árpád-házi királyok törvényeit is áttekinteni. Hiszen azok számot adnak arról, hogy hazánkban is léteztek hasonló hiedelmek, illetve rámutatnak arra, hogy a boszorkányüldözés kezdetekben a keresztény vallás elterjedésének köszönhetően vált fontos tétellé.

Szent István király dekrétumának második könyvében a következőket olvashatjuk:

31. Fejezet a boszorkányokról

Ha valami boszorkány találkozik, vigyék a birák törvénye szerint az egyház eleibe és bizzák a papra, hogy bőjtöltesse és oktassa hitben; bőjtölés után pedig menjen haza.

1. § *Ha másod izben találtatik azon vétekben, alázza meg magát ismét bőjtöléssel; annakutána a templom kulcsával keresztforma bélyeg süttetvén mellére, homlokára és a válla közzé, menjen haza.*

2. § *Ha pedig harmad izben, adják a birák kezébe.*

32. Fejezet a bűbájosokról, ördögösökről és jövendőmondókról

Hogy Isten teremtménye minden gonosznak ártalmától ment maradjon és senkitől kárvallást ne szenvedjen, hacsak nem Istentől, ki előmenetelét is adja, tanácsi végzésből vetettünk nagy rettentő tilalmat az ördögösöknek és bűbájosoknak: hogy senki bűbájjal vagy ördögös tudományyal egy embert is eszéből kiforgatni vagy elveszteni ne merjen.

1. § *De ha mégis ember vagy asszonyember ennekutána illetén dologra vetemednék, adják annak a kezébe, a kit megrontott, avagy rokonai kezébe, hogy tegyenek törvényt reá az ő akaratjok szerint.*

2. § *Ha pedig jövendőmondók találtatnának, a kik hamuban s más effélékben mesterkednek, igazítsa meg őket a püspök ostorral.*

Később Szent László király törvényei a következőket mondták ki:

34. Fejezet a lator asszonyok és boszorkányok meglakoltatásáról

A lator asszonyok és boszorkányok úgy lakoljanak, a mint a püspök jónak látja.

32. Fejezet a bűbájosokról, ördögösökről és jövendőmondókról

Hogy Isten teremtménye minden gonosznak ártalmától ment maradjon és senkitől kárvallást ne szenvedjen, hacsak nem Istentől, ki előmenetelét is adja, tanácsi végzésből vetettünk nagy rettentő tiltalmat az ördögösöknek és bűbájosoknak: hogy senki bűbájjal vagy ördögös tudománnyal egy embert is eszéből kiforgatni vagy elveszteni ne merjen.

1. § *De ha mégis ember vagy asszonyember ennekutána illetén dologra vetemednék, adják annak a kezébe, a kit megrontott, avagy rokonai kezébe, hogy tegyenek törvényt reá az ő akaratjok szerint.*

2. § *Ha pedig jövendőmondók találtatnának, a kik hamuban s más effélékben mesterkednek, igazítsa meg őket a püspök ostorral.*

Könyves Kálmán királyunk törvényeinek boszorkányokról szóló részét, gyakran szokás annak jeleként említeni, hogy mily felvilágosult volt királyunk már ekkor is. Ennek oka, hogy általában csak a 57. fejezetet szemlélik, s elfelejtik a 60. fejezetet is hozzászámítani, amelyben szintúgy a bűbájosokról esik szó. Ennek magyarázata, hogy az előbbi csak a fentebb strigákként megjelölt, hiedelembeli boszorkányok létezését zárta ki, így tehát az utóbbi a maleficiákról és veneficiákról rendelkezett:

57. Fejezet a boszorkányokról

A boszorkányokról pedig, mivelhogy nincsenek, semmi emlékezet ne legyen.

60. Fejezet a bűbájosokról

A bűbájosokat a főesperes meg az ispán emberei keressék fel és vigyék törvény eleibe.

Az ezt követő szabályozásból fontos kiemelni a hazánkban is gyakorta alkalmazott, s már korábban is említett Praxis Criminalist, amely részletesen megszabta az eljárás menetét, s hogy milyen kérdéseket kellett feltenni a vádlottnak. Többek között meg kellett kérdezni, hogy: „Van-e szerződése az ördöggel? Milyen ez a szerződés? Mennyi időre szól? Mikor kötöttet? Írásos-e vagy szóbeli? Hol kötöttet? Milyen alkalommal és mi célból? Volt-e valaki jelen a szerződés megkötésénél? Hol van a szerződés, vagy viseli-e ennek valami jelét? Gyakorolta-e a boszorkányságot? Ártott-e vele valakinek és mennyiben?”¹⁶ Továbbá azt is meghatározta a rendtartás, hogy a vallatás alkalmával mely kínzások alkalmazhatóak, illetve, ha beigazolódnak a vádak akkor az illetőt tűzhalálra kell ítélni.

Az eljárásról és a büntetésekről

A hazánkban publikált több mint ezer per anyaga lényegében a tanúk vallomására és az ítélet leírására szorítkozott, szó esett arról, hogy miként indultak az eljárások, hogyan esett meg a vádlottak gyanúba keveredése nem igazán szólnak. Ellenben az igen terjedelmes tanúvallomásokban részletes leírásokat kaphatunk azokról a különös esetekről, amelyeket a boszorkányok elkövettek. Sokszor találkozzunk olyan vallomásokkal is amelyben arról adnak számot, hogy a vádlottat ugyan ismerték, de semmilyen hasonló esetről nem tudnak vele kapcsolatban. A többi tanúvallomás bősavúságából arra lehet következtetni, hogy ennek oka nem a boszorkányoktól való félelem lehet, hanem, hogy az illető valóban nem talált megvallandó esetet. Általánosságban az is lemondható, hogy a tanúk szabadon vallottak, nem kényszerítették őket, ugyanakkor több helye is olvashatunk olyan esetről, hogy a kérdéseket már alaptól úgy tették fel, hogy abban a válasz is benne foglaltatott, így a tanúnak csak igennel kellett válaszolnia, vagy csak meg kellett ismételnie hallottakat.¹⁷

Ami a büntetéseket illeti, meglehetősen sok alternatíváját találjuk a máglyahalálnak. Olvashatunk üstben való megfőzésről, de olyan esetről is ahol megégetésnek lett volna helye, de mivel a vádlott oly sokat szenvedett hosszú letartóztatása alatt, így kegyelemből először lefejezték, és csak azt követően égették el. Találunk arra is példát, amikor a máglya előtt vízben való kifaggatást rendeltek el, hogy társait feladja.¹⁸ Volt, akit a város főterén kalodába zártak, hogy a város minden polgára leköphesse, vagy a városból való kiseprűztetésre ítélték. Érdekes továbbá az az eset, ahol a „kísértő” halottat ki kellett ásni, és megvizsgálni, hogy haja kihullott-e, arca eltorzult-e, s mivel igen, így elégették.¹⁹

Ezzel szemben voltak olyan perek, ahol, a vádlottat a sok vallomás dacára nem ítélték máglyára, csak hatvan botütést kapott és meg kellett ígérnie, hogy távol tartja magát a boszorkányko-

dástól.²⁰ Továbbá több olyan esetről is olvashatunk, ahol olyannyira meggyőző védőbeszédet mondott a vádlott, amint következtében felmentették; illetve olyanról is, ahol csak pénzbüntetéssel sújtották az illetőt.²¹

Végszó

Összeségében úgy gondolom, hogy a boszorkányperek magyarországi gyakorlatára egyfajta mérsékelttség volt jellemző a környező országokéhoz képest, s talán ez lehet az oka annak, hogy a mai köztudatban oly kevesen tudnak akár a létezésükről is, illetve gondolják azt, hogy csak a sötét középkorban fordultak elő. Mindazonáltal úgy gondolom, hogy érdemes, s igen érdekes lenne egy átfogóbb képet alkotni az összes per elemzésével, amelyre Schram Ferenc hatalmas gyűjteménye nyújtana lehetőséget.

Jegyzetek és hivatkozások

¹ KOVÁCS Zoltán: Boszorkányperek In: Magyar Néprajzi Lexikon (főszerk): Ortutay Gyula, Budapest 1977, Akadémia Kiadó. 349.o.

² KOMÁROMY Andor. Magyarországi boszorkányperek oklevéltára, Budapest, 1910. M. T. Akadémia. 5 .o. és 17.o.

³ KOMÁROMY 1910, 21. o.

⁴ Vö.: ORTUTAY Gyula - ECKHARDT Sándor: Régi magyar varázslóasszonyok, In: Magyarságtudomány 1. 1942 / 4. szám 569.o.

⁵ KOVÁCS 1977, 349.o.

⁶ A magyar nyelv történeli-etimológiai szótára. Budapest, 1977, Akadémia kiadó. 347.o.

⁷ KOMÁROMY 1910, 9.o.

⁸ SCHRAM Ferenc: Magyarországi boszorkányperek 1529-1768, III. kötet, 1982, Budaest, Akadémiai kiadó. 17.o.

⁹ KOMÁROMY 1910, 16.o.

¹⁰ SCHRAM 1982, 17.o.

¹¹ POLONKAI Éva: A magyarországi boszorkányperek története In: Jogi fórum <http://www.jogiforum.hu/files/publika->

[ciok/polonkai_eva_a_magyarorszagi_boszorkanyperek_tortenete%5Bjogi_forum%5D.pdf](#) (Utolsó letöltés: 2018. 10. 10)

¹² SCHRAM 1982, 50.o.

¹³ LEHOCZKY Tivadar: Beregmezei boszorkány- perek In: Hazánk. Történelmi Közöny 7. 1887, 4. füzet, 296.o.

¹⁴ III. Ferdinánd által Alsó-Ausztria számára kiadott büntető rendtartás, amely 1656 december 30-án lépett hatályba). Hazánkban az országgyűlés sohasem szentesítette, mégis az ítéletekben gyakorta hivatkoztak rá.

¹⁵ ZOLTÁN Vilmos: A boszorkányperek perrendtartása: In: Magyar Detektív, 2. évfolyam, 19. szám, 1927. 27.o.

¹⁶ ZOLTÁN 1927, 27.o.

¹⁷ SCHRAM 1982, 36.o.

¹⁸ LEHOCZKY 1887, 296.o.

¹⁹ SZOTJKA László: Amikor boszorkányokat égettek a dési főtéren. In: Keleti Újság, 1937. 20. évfolyam, 142. szám, 5.o.

²⁰ SZILÁGYI Sándor: Egy múlt századi boszorkány-per In: Hazánk. Történelmi Közöny 7. (1887) 3. füzet 236.o.

²¹ SZOTJKA 1937, 5.o.

SOROZATAJÁNLÓ

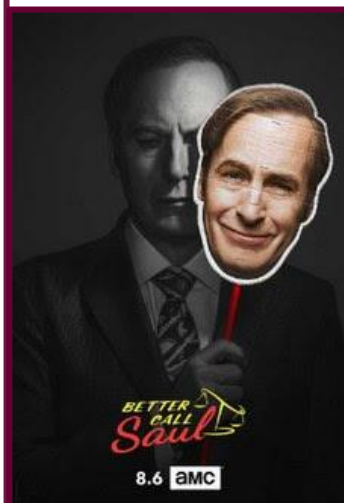
Better Call Saul

2015 amerikai drámasorozat

[Ajánlja: Sall Zsófia]

Melyik út a helyes? Feláldozni a karrierünket az erkölcsi tisztaságért, vagy érvényesülni a jogi kiskapuk kihasználásával? Ezen – szinte minden jogi kultúrában megjelentő – dilemmát pedzegeti a 2015-ben megjelent amerikai drámasorozat, a Better Call Saul.

A nagyszerű Breaking Bad – Totál szívás előzményeként, illetve spin-offjaként debütáló sorozat egy elkeseredett és elszegényedett ügyvéd praxisának felfuttatását mutatja be, megőrizve az anyasorozat komoly hangvételét és életközelségét. A cselekmények előrehaladtával igen részletes karakterfejlődésnek lehetünk részesei, mely során a már apjától is lopó piti szélhámosból végül egy neves ügyvéd válik, aki ugyanakkor jócskán részt vesz simlis ügyekben is. Miután a sorozat legtöbb szereplője a jogi szférában dolgozik, így az amerikai jogrendszert alaposan ismerik, mégis egészen eltérő meglátásokkal találkozhatunk az igazságszolgáltatás mibenlétéről és megvalósulásáról. Tulajdonképpen azt a kérdést vizsgálja, hogy létezhet-e egyáltalán objektív igazság, továbbá a jók és a rosszak valóban azt kapják-e amit érdemlenek, vagy ez az egész csak egy nagy blöff és mindenki a saját boldogulását tartja szem előtt. Ezen a kérdéseken érdemes lehet elgondolkodni a magyar jogrendszer vonatkozásában, hogy vajon nálunk milyen mértékben valósul meg a tankönyvekben levezett jogállamiság követelménye a mai magyar valóságban. A sorozatot mindenképpen ajánlom azoknak is, akik nem látták annak elődjét, hiszi a kettő így kronologikusan nézhető meg.

KÖNYVAJÁNLÓ

A Csemegi-kódex
versebe szedve

írta: Doktor Deodatus

[Ajánlja: Gera Anna]

A Csemegi-kódex néven ismertté vált 1878. évi 5. tc. a magyar büntetőjogi kodifikáció elvitathatatlan jelentőségű alkotása – mindezzel együtt érthető, ha a mára már régiesnek is számító, de a kor-szak viszonylataiban is bonyolult jogi nyelvezete gátját képezheti a széles közönséghez való eljutásának. E problémát kitűnően orvosolta Doktor Deodatus, vagyis az ügyvéd Lőw Tivadar, aki a kódex teljes tartalmát versebe szedte. Műve, amellett, hogy rendkívül szórakoztató, mind jogilag, mind irodalmilag színvonalas alkotás. Felépítése követi a törvény rendszerét, a jogi fogalmakat és a részlet-szabályokat egyaránt kifejti a verssorok mellett fel-tüntetve a vonatkozó paragrafusok számát. Vál-tozó ritmusú, ütemhangsúlyos sorokban ír, gyakran témánként eltérő rímképleteket is alkalmaz, ami fenntartja az érdeklődést és dinamikát ad a jogi szövegnek. És még a vizsgára való készüléskor is rendkívül hasznos olvasmány lehet! A teljes mű el-érhető a Magyar Elektronikus Könyvtárban, kedv-csinálónak pedig álljon itt egy idézet: „Kísérletnél, bíró uram, haragodat szüntesd, / A bevégzett büntetteknél azt enyhébben büntesd; / Ha bűn-tettre törvényszigor csúnya halált kötött / Kísérletre fegyházévet mérj legalább ötöt; / S ha fegyházzal életfogytig sújtja tette őt, / Kísérletért adj legalább három esztendő” (66. §).

Bemutkozik a MÁJT TDK

Írta: KOVÁCS ÁKOS TIBOR

Kedves Hallgatótársaink! Az elkövetkezendő néhány sorban szeretnénk nektek bemutatni a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákkörének szakmai tevékenységét és közösségi életét, ezáltal bátorítva benneteket üléseinken való részvételre. A MÁJT TDK nemcsak kiváló közeget biztosít a tudományos munkához, hanem egy baráti közösség is, ahová jó érzés tartozni.

Az egyetem hatalmas közösség összehasonlítva mondjuk egy középiskolai osztály létszámával, így rendkívül fontos, hogy találjunk egy olyan közeget, mely inspirál minket a szakmai és tudományos munkára, valamint baráti társaságot is nyújt számunkra. Erre kínál megoldást az egyetemünkön működő hallgatói szervezetek, továbbá a tanszék mellett működő tudományos diákkörök. A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákköre (MÁJT TDK) több mint harminc éves múltat tekint vissza és nagy népszerűségnek örvend a hallgatók körében.

A tárgy jellegéből adódóan főként az első éves hallgatók adják üléseink legnagyobb számú közönségét, hiszen a magyar állam- és jogtörténet a legfontosabb első éves tárgyak egyike ezen tudományterület alapozó jellegéből fakadóan. Azonban üléseinken rendszeresen megjelennek a felsőbb évfolyamok képviselői is, hiszen minden jogterületnek van jogtörténeti vonatkozása, így a jogtörténet végigkíséri egy hallgató életét az egyetem kapuján való belépéstől a diploma átvételéig (tán még tovább is...) Éppen ezért helyzetünk két szempontból is speciális: egyrészt az elsőéves hallgatók velünk találkoznak először egyetemi tanulmányaik során, így

meghatározó elemei vagyunk a tudományos diákkérettel kapcsolatos kép kialakításában, másrészt a tárgy univerzalitásából adódóan az egyetem minden évfolyamát és minden jogterületet lehetőségünk van megszólítani üléseink témái által.

Rendszeres, szerdánként 18 órakor kezdődő üléseinken főként olyan jogtörténeti témák kerülnek górcső alá, amelyeket a kötelező stúdiumok keretei között nincs lehetőség bemutatni. Hol komolyabb, hol kötetlenebb formában, a világ történéseire folyamatosan reflektálva állítjuk össze a TDK ülések témáit. Az előadások során lehetőségek nyílnak a kar oktatóival, illetve neves külső előadókkal való személyes megismerkedésre és kötetlen beszélgetésre. Hagyományos szerdai alkalmakon kívül gyakran szervezünk tanulmányutakat és látogatunk el különböző büntetés-végrehajtási intézetekbe, így az e alkalmakon való részvétellel nem csupán elméleti, hanem gyakorlati ismereteket is bővíthetitek.

A tanszék mellett működő demonstrátorok és oktatók örömmel segítik az olyan lelkes hallgatókat, akik behatóbban kívánnak foglalkozni egy-egy jogtörténeti területtel, emellett lehetőség van a kutatási eredmények publikálására is ezen újság hasábjain. Azok a magyar alkotmány- illetve jogtörténet tárgyakat teljesített tanulók, akik mélyebben szeretnék elkötelezni magukat a Tudományos Diákkör mellett, s aktív tagjává kívánnak válni egy összetartó, baráti társaságnak, azok minden év szeptemberében benyújthatják jelentkezésüket a tanszék demonstrátori pozíciójára.

A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákköre szeretettel vár minden érdeklődő hallgatót a szerdánként 18 órától kezdődő ülésein. Ha a féléves programunkkal vagy a TDK-val kapcsolatban bármilyen kérdésed van, írd bátran a majjtdk@icloud.com e-mail címre, vagy keress minket a MÁJT TDK Facebook oldalán.

Amennyiben a Joghistoriával kapcsolatban merül fel bármilyen kérdés, illetve publikációt szeretnéd eljuttatni hozzánk, írdatok a joghistoria@gmail.com e-mail címre. A Joghistoriával kapcsolatban friss információk megszerzéséhez kövessétek a Joghistoria Facebook oldalát

Rövid hírek a Joghistóriáról – Köszönetnyilvánítás

Az idei évben számos változás történt folyóiratunkkal, amit a Kedves Olvasó is észrevehet, ha a kezébe fogja legújabb számunkat. Két új rovattal is bővült a Joghistória. A „jogtörténeti rejtvény” helyett bemutatjuk „jogtörténeti érdekességek” című rovatunkat, melyben egy-egy szövegbuborék formájában kiragadunk egy-egy érdekes részletet a jogtörténet és a történelem világából.

Másik új rovatunk az „akkor és most: jogintézményeink jogtörténeti vonatkozásai” címet viseli. Ezen rovat segítségével lehetőséget teremtünk arra, hogy a kar összes tanszéke mellett működő tudományos diákkörök, valamint egyetemünk szinte összes hallgatója publikációs felületet nyerjen. Ebben a rovatban dominánsan jelenik meg a hatályos jog kis tekintéssel a jogtörténetre is. Bízunk benne, hogy egy hosszú és gyümölcsöző együttműködést tudunk kialakítani a karon belül az összes tudományos diákkörrel,

valamint a későbbiekben az ország összes jogtörténeti tanszékével. Ezzel elárultam, hogy távlati céljaink között szerepel az ország összes jogtörténettel foglalkozó tanszéke mellett működő tudományos diákkör felkeresése, ezzel egy országos, hallgatói publikációkat tömörítő jogtörténeti szaklap létrehozása.

Ambiciózus terveink mit sem érnének nagylelkű támogatóink nélkül. A Joghistória – a fejlődéshez szükséges erőforrásaik biztosítása véget – nagyszabású támogató kampányba kezdett, melynek eredményeképpen **támogatóink között köszönhetjük a Magyar Országos Közjegyzői Kamarát, a Magyar Ügyvédi Kamarát, a Nagy és Trócsányi Ügyvédi Irodát, valamint a Kovács Ügyvédi Irodát. Adományaiknak köszönhetően az idei évtől folyóiratunk színes külső borítóval jelenik meg; és ez még csak a kezdet a megújulás felé vezető úton. Ezúton is szeretnénk megköszönni segítségüket!**

Magyar Ügyvédi Kamara

Kovács Ügyvédi Iroda

NAGY & TRÓCSÁNYI

Angol biztosítási jogtörténeti előadás a Római Jogi TDK-n

Írta: HORVÁTH ESZTER, SZÉP VANESSA

Mikor alakult ki az angol biztosítási jog? Milyen követelményeket támasztottak az angol biztosítók tengeri-, élet- és tűzkárra vonatkozó biztosítás esetén? Eltérhetett-e például egy hajós az előre tervezett útvonaltól, a testi fogyatékos megghiúsíthatta-e a biztosítást, fontos volt-e, hogy van-e kályha a házban? Többek között ezekre a kérdésekre kaptunk választ a Római Jogi TDK 2018. november 12-i ülésén Sinem Ogis-tól, az Augsburgi Egyetem PhD hallgatójától.

Ahogy azt már megszokhattuk, az ÁJK-ra időről időre külföldi vendégelőadók érkeznek, hogy érdekesebbnél érdekesebb témáikkal bemutatkozva színesítsék karunk tudományos palettáját. Ez novemberben sem volt másképp, amikor is Sinem Ogis – a Magyar Állam- és Jogtörténeti, a Munkajogi és a Polgári Jogi TDK-hoz hasonlóan – a Római Jogi Tudományos Diákkör ülésén tartotta meg jogtörténeti vonatkozású, angol nyelvű előadását.¹ Az Augsburgi Egyetem PhD hallgatója a doktori disszertációjában vizsgált kérdések egyes aspektusait mutatta be az érdeklődőknek, akik így az angol tengeri-, tűz-, és életbiztosítás fejlődésének történetével ismerkedhettek meg. E sorok szerzői a Római Jogi TDK ülésén elhangzottakra kívánnak a továbbiakban összpontosítani.

Sinem Ogis a törökországi Yasarban szerzett jogi diplomát, ahol megkapta az egyetem legkiválóbb hallgatójának járó díjat és az európai uniós Jean Monnet ösztöndíjat is. Tanulmányait a southamptoni egyetemen folytatta, ahol LL.M diplomát szerzett a tengerjog területén. Jelenleg az Augsburgi Egyetem doktoranduszaként azt kutatja, hogy az angol jogban a biztosítások valóban a tengeri biztosításból alakultak-e ki.

A rövid fogalmi bevezető után az előadó rátért kutatási eredményeinek a részleteire, amelyből kiderült, hogy már a XVI. századi

„biztosítók” sem bízták a véletlenre, és helytállási kötelezettségüket a lehető leginkább igyekeztek minimalizálni. A tengeri biztosítás terén a biztosítottnak a felek kifejezett rendelkezéseinek kívül (express warranties) egy sor implicit kritériumnak is eleget kellett tennie (implied warranties), amelyek elmaradása a biztosító helytállási kötelezettségének megszűnését vonta maga után. Ezen feltételek egyike, hogy a hajónak vízrebocsátásra, illetve személy- és teherhordásra alkalmas műszaki állapotban kellett útnak indulnia (seaworthiness). Emellett a biztosított útja során köteles volt tartózkodni a tervezett útvonaltól való eltéréstől (deviation). Ezalól a feltétel alól természetesen kivételt képeztek azok az esetek, amikor az állagmegóvás vagy a biztonságos utazás érdekében feltétlenül szükséges volt az eltérés (deviation due to necessity), például nélkülözhetetlen javítások, a hajót fenyegető támadás vagy a jég okozta veszélyek, károk lehetősége. Az előadó példaként egy 1677-es esetet említett, amikor egy hajó a Dortmund-Liverpool útvonal helyett másik kikötőbe ment. Megállapították, hogy az útvonaltól való eltérést a szükséghelyzet igazolta, így nem volt akadálya a biztosításnak.

Az életbiztosítás során is hasonlóan szigorú követelményeket támasztottak a biztosítottal szemben. A szerződéskötést nem csupán súlyos betegség megléte, hanem bizonyos fokozott veszéllyel járó testi fogyatékoságok (pl. vakság, siketség) is megghiúsíthatták (hiszen úgy tartották, hogy ezek a személyek nagyobb eséllyel válnak balesetek elszenvedőivé). Ezekre a körülményekre vonatkozó tájékoztatói kötelezettség elmulasztása – ha utólag mégis fény derült rájuk – megalapozta a szerződés utólagos érvénytelenségét. Emellett azonban a szerződéskötést követően kialakult betegségek közlésének elmaradása is megszüntethette a biztosító helytállási kötelezettsé-

gét. Az is a szerződés utólagos érvénytelenségéhez vezetett, ha a biztosított életmódja a szerződés megkötése után úgy változott, hogy ezáltal növekedett az egészségügyi kockázat, például, ha egy korábban nem dohányzó személy dohányozni kezdett. Ilyen esetre az amerikai jogban található példát 1879-ből. Az életbiztosítás kapcsán az előadó egy 1607-es esetet is hozott példaként, amelyben kimondták, hogy a biztosítottnak nyilatkoznia kell arról, hogy jó egészségi állapotban van.

A tűzkár veszélyének viselését a biztosító szintén csak szigorú kitételekkel vállalta. Fontos volt az épület anyagának meghatározása, hiszen eltérő biztosítási szabályokat alkalmaztak aszerint, hogy fából vagy téglából készült-e az épület. Ezenkívül tájékoztatást vártak el a biztosítottól a házzal kapcsolatos, jelentős körülményekkel kapcsolatban (például kályha vagy egyéb tűzveszély kockázatát növelő eszköz használata), amelynek elmulasztása a

Jegyzetek és hivatkozások

¹ Az egyes előadások címei és időpontjai a következők voltak:

'The Development of the Warranties in Marine, Life and Fire Insurance in England'

(Római Jogi TDK, 2018. november 12.)

'The Development of the Elements of the Insurance Contracts (Marine, Life and Fire Insurance) in England'

szerződés semmisségét eredményezte. Az épület tulajdonságairól való tájékoztatásnak tehát megfelelően pontosnak (sufficiently accurate) kellett lennie. A körülmények megváltozása a tűzkárra vonatkozó biztosítás esetén is fontos volt. Az előadó ennek kapcsán egy olyan esetet említett, amikor egy malmot úgy alakítottak át, hogy a tulajdonos egy másik vállalkozásba kezdett, amely jelentősen nagyobb kockázattal járt, mint a korábbi tevékenység, és ez a szerződés érvénytelenségét eredményezte.

Az előadás végén a résztvevők közvetlenül az előadónak teheték fel a témával kapcsolatban felmerült kérdéseiket. Ezúton is köszönjük Sinem Ogis-nak a fantasztikus előadást, valamint Rigó Balázs tanár úrnak és a Római Jogi TDK tagjainak az esemény megszervezését.

(Polgári Jogi TDK, 2018. november 13.)

'The Development of the Principle of Insurable Interest in Marine, Life and Fire Insurance in England'

(Munkajogi TDK, 2018. november 14.)

'The History of Marine, Life and Fire Insurance in England'

(Magyar Állam- és Jogtörténeti TDK, 2018. november 14.)

Látogatás a Gyorskocsi utcai Büntetés-végrehajtási Intézetben

Írta: KOVÁCS ÁKOS TIBOR

2018. november 23-án a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet II. sz. objektumában járt a MÁJT TDK csapata. Az eseményt óriási érdeklődés övezte, több mint hatvanan jelentkezték, közülük csak a leggyorsabbak lehettek jelen. Így húszan járhattuk körbe az intézményt bepillantást nyerve a fogvatartottak életébe és számos érdekes információt megtudva az egyik leghíresebb bv. intézetről, mely hírnevét a 2017-ben megjelent „A Viszkis” című film is köszönheti, hiszen innen szökött meg letartóztatásából Ambrus Attila.

A Fővárosi Bv. Intézet II. számú objektuma a Gyorskocsi utcában található, a II. objektumot is magába foglaló épülettömb 1923-ban, Jablonszky Ferenc tervei alapján épült. A biztonsági ellenőrzés után a minket kísérő bv. főhadnagy egy prezentáció által mutatta be a releváns információkat. Ezek szerint a II. sz. objektumban túlnyomó részt letartóztatottak (a régi Be terminológiája alapján előzetes letartóztatottak) vannak, kevesen töltik jogerős szabadságvesztés büntetésüket. Az intézetben minden fogvatartási fokozatban (tehát fogház, börtön, fegyház) őriznek fogvatartottakat. Megtalálható női és férfi körlet is, többségében 6-12 fő tartózkodik egy zárkában. A börtön telítettsége jelen állapot szerint kicsivel 100 % fölött van, mint megtudhattuk ez kiemelkedően jó arány az országos átlaghoz viszonyítva. Aki Budapesten, Pest megyében, vagy Komárom-Esztergom megyében bűncselekményt követ el, az nagy valószínűség szerint megfordul a II. sz. objektumban is, ezután kerül át valamely egyéb intézménybe. Ettől függetlenül vannak olyanok is, akik már évek óta az intézmény „lakói”.

Az intézetben a fogvatartottak munkáltatása elsősorban az objektumok működését szolgáló felújítási, karbantartási, illetve konyhai és ételosztási munkakörökben, továbbá az intézet területén üzemelő munkahelyeken történik. A reintegrációs célokat segítik az általános, közép- és szakiskolai oktatások, tanfolyamok. Ezek keretében lehetőség van alapfokú és középfokú szinten is bizonyítványt szerezni. Sajnos az elítéltek nagy része iskolázatlan, sok – elsősorban női – fogvatartottnak még az első osztálya sincs meg. Így összevontan, több osztályt akár egyszerre is elvégezve tudják magukat képezni. A bizonyítvány megszerzése után pedig rendes ballagást is szerveznek a fogvatartottaknak.

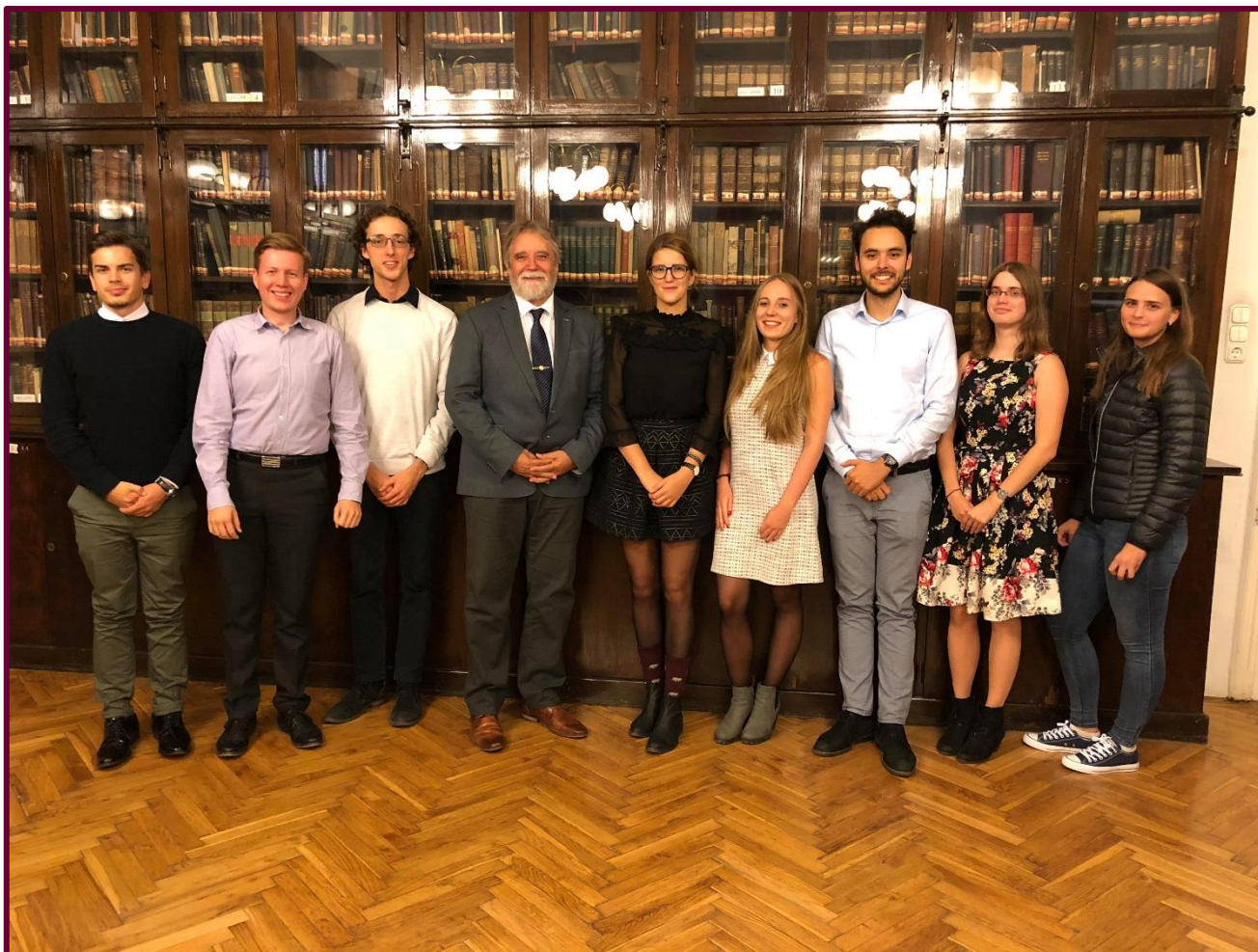
Az intézményben ezen felül nagy szerepet kap a reintegráció is, ebben a bv. munkatársainak segítségére van három börtönlelkész is, akik nagy odaadással végzik a fogvatartottak lelki gondozását. Mint megtudtuk, az egyik lelkész még aerobik órákat is szokott tartani. Ezen kívül a fogvatartottak részt vehetnek a felekezetük szerinti misén, illetve istentiszteleten, továbbá ökomenikus szertartásokat is szoktak szervezni. A legjobb magaviselettel rendelkező fogvatartottaknak pedig egyfajta kiváltságként lehetőségük van a vasárnapi mise után találkozni szeretteikkel oly módon, hogy nem áll közéjük a nemrégiben bevezetett, látogatások alkalmával használt plexiüveg. Összességében egy nagyon tanulságos látogatáson vehettünk részt, a lehetőséget köszönjük a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézetnek

Tudtad-e, hogy a Mindszenty bíboros perét 1990-ben a Legfőbb Ügyészség felülvizsgálta és tisztázta, hogy az koncepciós per volt? Ügyének háttérében Rákosi Mátyás és az akkor még belügyminiszter Kádár János állt, akik vezényletével hamis beismerő tanúvallomások által egyenes út vezetett a kommunista elnyomó ideológiával szembe helyezkedő bíboros elítéléshez. A vád a magyar demokrácia megdöntésére irányuló tevékenység, kémkedés és valutaüzérkedés volt Mindszenty bíboros ellen.

Tudtad-e, hogy a legembertelenebb büntetőtábor helyén ma, Recskén Nemzeti Park emlékeztet az ott, az 1950-es években elkövetett kegyetlenségekre? Az állam ellenségeit tartották itt fogva, időnként mintegy 1500 embert is akár. Eredetileg titokba tervezték tartani működését a recski börtönnek, de mára számos túlélő foglalta könyvbe ottani élményeit, onnan ismerhetjük meg a kínzások szörnyűségeit. Egy náci lágert rab szerint túltettek Auschwitzben „az SS-ek úriemberek voltak az itteni ÁVH-s őrséghez képest”.

Tudtad-e, hogy egy 1946 októberében kiadott belügyminisztériumi rendelet önállósította a budapesti politikai rendőrséget Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO) néven. Az ÁVO 1948-tól az önállósodás útjára lépett, és kiszélesített hatáskörrel a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (ÁVH) néven alakult újjá. Ezáltal a titkosrendőrség a BM közvetlen alárendeltségébe került, és az államrendőrségtől anyagilag is függetlenné vált.

Tudtad-e, hogy Az ÁVH hírhedt volt kegyetlenségéről és különösen durva módszereiről. Az ÁVH-sok a kihallgatások során a legembertelenebb fizikai, lelki kényszert alkalmazták minden letartóztatottal szemben. Általános volt a vég nélküli kifárasztás, verés, gúzsbakötés, összerugdosás, földre teperve talpalás, sóval etetés utáni WC-ből itatás, éheztetés, az őrizeteselek fejére rögzített csöpögtető berendezéssel való sanyargatás, éjjel-nappal bilincsben tartás, alvástól való eltiltás.

A képen a MÁJT Tanszék demonstrátorai, valamint Prof. Dr. Mezey Barna Tanszékvezető Úr lát-
ható. A képen balról jobbra: Vuncs Rajmund, Kovács Ákos Tibor, Kárász Marcell,
Prof. Dr. Mezey Barna, Sall Zsófia, Maschefszy Emese, Sziládi Péter, Gera Anna, Zanicz
Gréta

TÁMOGATÓINK

Magyar Ügyvédi Kamara

NAGY & TRÓCSÁNYI

 Kovács Ügyvédi Iroda

ELTE **ÁJK**
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

A folyóirat az alábbi oldalakon digitálisan színes változatban online is elérhető:

facebook.hu/joghistoria

majt.hu

issuu.com/joghistoria

eltereader.hu